

ETIMOLOGII

I

Aleveş

Dicț. Acad., I, 113 dă acest cuvânt după Pontbriant cu sensul de „poșârcă, leorcă, vin acru” și trimité la ung *elevesedik* „se tulbură, se împute”, pentru care presupune un radical **eleves* „turbure”(?)

Dar ung. *eleves* există numai cu sensul „străvechiu”, derivând din *eleve* (cf. Szinnyei, *MTsz*, I, 480) Cât privește pe *elevesedik*, el este un compus cu prefixul *el-* din *evesedik* „a (se) coace, a puroià (o rană)”, iar acesta derivă din *eves* „puroios”, „copt”, care este la rândul său derivatul lui *ev* 1 „zeamă de gunoiu”, *zoiu*; 2 „puroiu”, „coptură”.

Deoarece astfel existența unui **eleves* cu sensul „turbure” este cu neputință, etimologia care-l pune pe acesta la temelia românescului *aleveş* nu se poate admite.

Etimologia adevarată este cea propusă de Cihac, II, 476 (cf. și Hasdeu, *EM*, 858 și Alexics, *Magyar elemek az oláh nyelvben*, Budapest, 1888, p. 21, care pe p. 79 mai dă variantele *leveş*, *leveşő*, *livel* „piquette”, „pommé”, culese din j Arad și Bihor), deci din ung. *leves* „jus”, „potage”. Mai trebuie să adăugăm doar că proteza lui *a-* este obișnuită la cuvintele care încep cu *l-* (cf. *aluaş* „lacheu, fecior în casă”, *Dicț. Acad.*, I, 127, <*lovas*, *aliman* din expresiunea *a ajunge la aliman* „a nu fi chip de scăpare”, „a fi la mare strămtoare”, *a se alimăni (alimānà)* „a se agiestă”, „a se adevesti”, „a se aşeză” „a descălecă” (despre unul venit din lume), „a se pripași”, *alimānit*

„pripășit” care, după părerea mea, n’are a face nimic cu turc. *alaman* „hoț de codru, haiduc” (cf. *Dicț Acad.*, I, 115—116), nici cu turc *el-emân* „sûreté, sauf-conduit, quartier” (Şâineanu, *El. turc*, 9; V. Bogrea, *Dacoromanica*, IV, 788), nici cu *alivăni*, *avam*, *avănit* (Procopovici, *Rev. fil.*, I, 258—265), ci este identic cu *liman* „port”, ca refugiu al naufragiatului (< turc *liman*), etc.

Alnic

În *Dicț Acad.*, I, p. 120, cuvântul *alnic* cu sensul de „viclean”, „insidieux”, „perfidie”, pentru care se citează, după Tiktin, *DRG.*, un singur exemplu din Paliia dela 1582 (Gen., III, 1) · *Şarpele era mai alnic de toate jigă-nile*, este derivat din „ung. *álnok*, idem (modificat sub influență suf -nic (pe p. 117 e dată forma greșită *alnc*, cu același citat luat din Cipariu, *Cr.*, 50, și derivată din ung *élénk* „vioiu”. Greșala a fost îndreptată la Corrigenda)

M Roques, *Palnia de la Orăştie* (1581—1582), I, Paris, 1925, p. XXXVII traduce pe *alnic* prin „rusé” și-l derivă tot din ung *álnok*¹⁾. În *Paliia* (Gen., I, 9) se găsește și derivatul *alnicie* (vezi Roques, o c., p. LXI). De asemenea în forma *alnicsia* „fraus” se găsește în *Lexicon Marsiglianum* (cf Tagliavini, *Lex. Mars.*, p. 99 și 210, nr. 781 „fraus”, „álnokság”, care-l derivă tot din ungurescul *álnok*). Amândouă formele, atât *alnic*, cât și *alnicie*, se găsesc în Psaltirea lui Viski de la 1697 (v. *Dacoromanica*, IV, p. 116) și Moldovan G., *Alsófehér várm. rom népe*, 191 Iosif Popovici, cercetând ungrismele de la Orăştie, *An Acad Rom.*, s. II, t. XXXIII—1910/II, Mem secț. lit., p. 532, nu-l trece pe *alnic* între acestea și, mi se pare, cu drept cuvânt Într’adevăr, rom *alnic* nu poate derivă din ung *álnok*, al cărui -nok ar fi trebuit să se păstreze neschimbat în românește, cf. *Solnoc* < ung *Szolnok* ală-

¹⁾ Cf și Hannes Sköld, *Ungarische Endbetonung*, Lund-Leipzig, 1925, p. 56, nr. 12

turi de *Slănicul* de origine sud-slavă sau slavă veche (cf. v -bg *slanx* „*salsus*”) și *Solonțul*, *Solonetul*, *Solonci* de origine rusească¹⁾; *ghirtoci* „*hurlupi*” < ung. *birtok*, *Dicț Acad*, T. II, p 263; *homoc* < ung *homok*, *ibid.*, T II, 402, p 3²⁾ etc, ci trebuie derivat din srb -cr. *jálnik* „simulator, deceptor, circumventor (< *jalx*, scris *alx* „nequitia, invidia”; *jalnx*, scris *alnx* „insidiosus”), care, la rândul său, poate принtr'un sloven **alnik*, a dat pe ung *álnok* (cf Gombocz-Melich, *MEtSz*, col 79—80)

Cum am arătat în *Dacoromania*, V, p 329, srb *ja-* inițial poate da în românește *a-* *aglică* < srb *yalika* (cf. și bg *aglika*, *Dicț Acad*, I, p 70, și G Pascu, *Rev crit*, 3—1929, p. 52); *agud* „*dud*” < srb *yagoda* „fragă” (*Dicț Acad*, I, p 73—74), etc

La derivarea din sărbește suf. *-nic* nu mai face nici o greutate

Pentru același motiv, pentru care nu admit derivarea din ung *álnok* a lui *alnic*, nu mai pot admite acum nici pe cea a lui *parasznik* din „*Lexicon Marsiglianum*”, „colonus”, p 229, „*ruricola*”, p 204³⁾ (cf C. Tagliavini, *L'influsso ungherese sull'antica lessicographia rumena*, în *Revue des études hongroises*, VI—1928, p 29), care derivă mai curând din srb. *parasnik* (Ivekovic-Broz, *Rječnik* II, 11), acesta fiind derivat, cum arată vocalismul, din ung *paraszt* +suf slav. *-nik* (cf Miklosich, *EtWb*, p 266, și Munkácsi, *Nyelvtud Kozl*, XVII—1881, p 114).

Și mai puțin se poate admite derivarea lui *păharnic* „*Mundschenk*” din ung *pohárnok*, cum vrea L. Tremel, *Die ungarischen Lehnwörter im Rumänischen*, II, Ung

¹⁾ Vezi pentru acestea din urmă Margareta Ștefănescu, *Arhiva*, XXVIII—1921, p 223—224

²⁾ V Bogrea, *Dacoromania*, I, p 269

³⁾ Pentru *sărăntoc* < *szárdndok*, *zardndok* (V Bogrea, *Dacoromania*, I, p 271—272), se găsește și forma *sărăndic* (*Şezătoarea*, XXVI—1928, p 149), care-i corespunde ungurescului *szárdndék*. Ung *szárdndék*, *szárdndok*, *zardndok* derivă altfel din slav *styanik* (cf A Horger, *Magyar Nyelv*, VIII—1912, pp 15—17).

Jahrb., IX—1929, p. 282—283, care vede, și mai ales ar vrea să fie văzut și de alții, totul în culori ungurești

„Daß -nok im Altung produktives Suffix war, vgl. *fegyvernék, tálnok* und höchstwahrscheinlich auch *asztalnok*¹⁾, so daß *pohárnok* als ungarische Bildung betrachtet werden muß”, poate să fie adevărat (îndoială rămâne pentru *asztalnok* și *pohárnok* cât timp avem alături pe slav *stolníků* și *peharníků, paharníků*), dar aceasta n'are nici o valoare pentru limba românească în care suf *-nic* < slav *-níků* a fost și este mult mai rodnic decât în ungurește (cf. G. Pascu, *Sufixe rom*, București, 1916, pp 335—339), iar dat fiind acest fapt și având și pe *páhar, páhar* în limbă (din slav *pecharū, pacharū*, din care este și ung *pohár*, vechiu *pahár*, nu din acest din urmă, chiar și dacă „rum ä nicht nur aus *a*, sondern auch aus *o* entstanden sein kann” (cf. Miklosich, *EtWb*, 234, Tiktin, *DRG*, 1107, etc), nu-l puteam creă și noi Afirmația că „aus *-nok, -nek* wird in Rum lautregelrecht *-nic*, vgl. *alnic* < *álnok, Fegirnic* < *Fegyvernek* (Mold Tog S 90)” este și ea greșită. Am arătat cum stă chestiunea cu privire la *alnic*, care nu derivă din ung. *álnok*. Sufixul din *Fegyvernek* este *-nek*, nu *-nok*, deci nu dovedește nimic în privința acestuia din urmă Mai mult decât atât, rom *Fegirnic*, nici nu-i corespunde formei *Fegyvernek*, care ar fi trebuit să dea mai curând **Fegiverneac* > **Fegerneac*, ci rostirii *Fegyvernok* (cf Szamota-Zolnai, *MOKSz.*, 222), cum arată, dintre exemplele de care se ocupă Treml, *uric* < *orok, Turic* < *Torok, Cudmeniș* < *kodmonos*, la care se mai pot adăugă și altele, ca *cípkik* < *cípők*, plur lui *cípő, chulin* < *kulon, vízel* < *vőfely, fibiräu* < *főbiró*, etc

Dar numele *páharmicului* nostru este cu siguranță de origine slavă pentru că de origine slavă sânt și numele celorlalte slujbe în tovărășia căror se găsește el, inclusiv sinonimul *ceașnic* < v.-bg *čašniků*, astfel. *sjetnic* < v.-bg *sžvetníků, postelnic* < v.-bg *postelníků, stolnic* <

¹⁾ MNy XXII, 277 und MEtSz

v - bg *stolimikŭ*, *vornic* < v.- bg *dvoruňikŭ*, *ispravnic* < v - bg *ispravnikŭ*, etc , iar după analogia acestora *vi-stiernic* < *vistier* (< lat. *vestiar ius* „Kleiderbewahrer”, m - lat. „Schatzmeister” + suf. *-nic*, (cf. Tiktin DRG , 1772), etc. (vezi exemplu mai multe la Pascu, l. c), iar peste acest fapt nu se poate trece cu ușurință cu care trece Treml

Apesti (pesti, apești, apăști).

Pentru *apesti* (*pesti*, *apești*, *apăști*) vb IV-a I. I. intrans „a întârziă”, „a zăbovi”, Lex. Bud , Dicț. Acad , I, 193 (cf iară caru ati *pestitū pānā īn al noaole čas*, *aprophiati-vă*, și *nemică rušināndu-vă*, și căți și *pānā īn al unsprădzeacele čas ati pestit*, Cod. Todorescu, f. 6r⁰—6v⁰), 2 trans „a amână”, „a așteptă pe cineva cu datoria”, „a îndelungă”, „a premândă”, Lex Bud , Dicț. Acad., I, 193 („*Mai apestește-mă, nemisorule, că nu fug din sat*”, Rădulescu-Codin), II „a atipă”, „schlummern”, „einschlummern”, Lex. Bud , Dicț. Acad., I, 193,—s’au propus pānā acum următoarele etimologii Cihac, II, p 2—3 < slav. *opozditu* „tardari”, „procrastinare”, A Philippide, ZRPh., XXXI—1907, fasc 3, p 292 : < a-+peste (*peste*, *piste*), cu observarea . „Diese Ableitung von einer Präposition welche über, nach bedeutet, ist analog derjenigen von *amān* < a mane (s Verfassers Principii de istoriea limbii). Um den Übergang von sich aufhalten, sich verspäten, Aufschub bewilligen zu einschlu m m e r n zu verstehen, denke man an die verschiedener Bedeutungen des deutsch *nachlassen*, welches selbst hinsichtlich der Form dem rum Worte ahnlich ist : e i n s c h l u m m e r n = die Aufmerksamkeit hat durchaus n a c h g e l a s s e n”, și G. Pascu, Etimologii românești, Iași, 1910, p 32 (cf și Ist. lit. și limbii rom. sec. XVI, p 58) < pensitare

Cea a lui Cihac și a lui Pascu sănt neacceptabile, dar a lui Philippide este foarte ademenitoare ca formă. Totuși

derivarea unui verb dintr-o prepoziție nu este probabilă (a *amâna* < *a+mâne* nu este potrivit să dovedească acest lucru, fiind vorba de o sintagmă adverbială, alcătuită din prepoziție + substantiv, căreia însă se atașat sufixul verbal, pentru a forma un derivat de care avem atâtea *.alătură*, *înlătură*, etc., cum avem chiar și din adverbe *.înaintă*, *îndărăptă*, etc., care însă toate sănt de conjugarea I, nu IV, cum este *apesti*), iar sensul II, „*a atipi*”, rămâne ne-explicat din „*întârziă*”, „*amână*” nu putem explică pe *atipi*, iar germanul *nachlassen*, pe care-l dă ca analogie Philippide, însemnează „*a lăsă după cineva sau ceva*”, „*a slăbi*”, „*a cedă*”, deci cu totul altceva

Pentru a explică toate sensurile, trebuie să pornim de la ung *apaszta*- „*a face să scadă*”, a *micsoră*, a *slăbi*, a *lăsă mai domol*”, „*vermindern*, *herabmindern*, *fallen machen*”, „*minuo*, *decrescere facio*, *exsico*” (cf. Szarvas-Simonyi, *MNytsz*, I, 99). Verbul unguresc fiind transitiv, sensul românesc transitiv de „*a amână*” trebuie să fie cel original. Acest sens s'a putut naște din întrebunțarea figurată a lui *apaszta* = „*a slăbi*”, „*a lăsă mai domol*”, cf *Mai apestește-mă, nenisoare, că nu fug din sat!* = „*Mai slăbește-mă, mai lasă-mă mai domol*” etc (vezi la Tiktin, *DRG*, 1437 următoarele exemple *Constantin Vodă au început a slăbi pe mazili din dăjdi* [den mazili die Steuern herabzusetzen] Nec 2 II 379 *Domitian. Începù să cânte* [din pîculină] *Passa . nu-l slăbi, până tîrziu, din admirare și felicitări* [uberschuttete ihn mit Aeusserungen der Bewunderung und Gluckwünschen] Bass. V 25 *Hărbita de mătușa nu mă slăbeă din fugă nici în ruptul capului* [liess nicht ab, mir nachzulaufen] Cr C XV 7 *Din „mon cher”, „mon cher ami” nu-l mai slăbește* bei jedem zweiten worte heisst es „*mon cher*”, „*mon ami*” I Ngr (C III 229’). „*Slăbirea*” în această legătură de idei înseamnă „*amânare*”

Din sensul „*slăbi*” transitiv (= „*amână*”) s'a putut naște ușor și cel intransitiv (= „*întârziă*”, „*zăbovă*”), cf a *slăbi* (*din ceva*) = „*mit, in etw nachlassen*” „*Din când*

în când cei doi roibă trudără slăbeau din pas [verlangsamten . ihren Gang] Sad PS 28", ap Tiktin, 1 c.

În sfârșit din sensul „slăbi [puterile]” ori „a lăsă [capul] în jos” (= „a moțăi”, „a cucăi”) s-a putut desvoltă fără nici o greutate și sensul de a „ațipi”.

Deși trecerea lui *ă* în *e* după *p* în *apaszta* > *apesti*, este ușor de explicat, totuși pentru fonetism cf ung *halastó* > rom. *heleșteu*, ung *mállasztó* > rom. *melesteu*, etc. Din radicale ungurești avem numeroase infinitive în -i alături de cele în -ui alcătuite după modelul slavon (vezi exemplele pe care le-am strâns, explicând pe *adevesi*, în *Dacoromania*, IV, p 752—753)

Pestii s-a putut naște din *apesti* prin omisiunea lui *a-* inițial confundat cu prepoziția *a* de la infinitiv: *întru numica inima lui pesti-va domnul mieu a veni* (Coresi, *Tetr. 244*); *să nu fie lui a pesti îintru Asia* (Cod Vor, 18/3); *m'a pestit boala* (interpretat greșit „apucat”, Pamfile, *J II*), *nu pestește* (= „trec”) *2 săptămâni și cade baba la pat* (*Ion Creangă*, III, 87), etc.

Formele *apesti*, *apăsti* s-au putut ivi subt influența altor cuvinte (cf și *păște*, *pește*, *pîște* < *peste*, etc.)

Aret (arăt), rătuī.

Un cuvant care a dat mult de lucru filologilor noștri este *aret*.

Hasdeu, *Et Magn*, col. 1542—1543, îl desparte, în două cuvinte după accent (*areț* și *ăret*). Despre *ăret* afirmă că „se construește totdeauna cu prepoziția cu *în*”, îl socoate sinonim cu „*preajmă*”, îl traduce „entourage, proximité de quelque chose”, și-l derivă din ung *erre't=erre-itt*, de unde Ungurii au și o formă nasalată *errunt* (Fogaras), însemnând „de ce côté-ci, dans cette direction-ci”, combătând Lex. Bud, pe Miklosich și pe Budai-Deleanu, care-l aduceau în legătură cu verbul *ărătă* (<*a d + *r e c-t a r e < rectus*). Dimpotrivă, termenul militar *arét*, „defi,

menace, attitude pour menacer ou défier l'ennemi” îl crede identic cu verbul *arătă* pe care-l derivă din arreptare sau aretare < ad + reputare (col. 1557—1558).

Și Tiktin, *DRG*, p. 91, menține această despărțire (rāret „Umgegend, Gegend, Richtung”, z. arēt „Schutz, Schutzwehr”), dar nu crede în explicările date mai naivete și, neputând să dea alta, pentru el etimologia cuvântului este „unbekannt”.

Dicț Acad., I, p. 238, împreună cele două cuvinte, socotind ca sens original pe cel de „pază militară”, „garde (militaire)”, „avantposte”, „défense, rempart” și ca ulterior pe cel de „partea locului, ținut”, „parage, endroit, contrée, entour, alentours”, iar în privința originii spune următoarele „Etimologia necunoscută (Se pare că forma primitivă a cuvântului e cea atestată de Barcianu *arăt*). În cazul acesta am avea a face cu un substantiv post-verbal din *arătă* *Vin în arătul curvă* ar însemnă deci „vin în vederea cuivă, în regiunea pe care cineva o stăpânește, de jur împrejur, cu privirile”. Din sensul acesta s-a putut ușor desvoltat terminul militar „regiune pazită” și apoi „pază”. Și expresiunea „mi-e a ret” amintește întocmai pe mine a rata (v. *arătă* II, 50)”, iar explicarea lui Budai-Deleanu, care accentiază cuvintele „gerade oder in gerader Linie stehen” ne aduce aminte de lat. *rectus*, care e cuprins în etimologia lui *arătă*. Când cuvântul a ajuns să însemneze „regiunea și locul de jur-împrejurul cuivă”, el s-a întâlnit cu un alt cuvânt, care avea un înțeles analog, cu *arie* (cfr. *Un copil a intrat în aria calului, calul l-a călcat în picioare* Delavrancea, ap. Tiktin, *DRG.*, 483), astă că el s'a putut simți ca un derivat în -et al acestui cuvânt, precum e bunăoară sinonimul *prémet* un derivat din „preajmă”. Astfel s'ar explica forma *aret cu e* în loc de *ă* și cu accentul schimbăt)“.

Mai pe urmă V. Bogrea, *Dacoromania*, I, p. 257, a socotit că expresia *în aretul vântului* = „obviam vento”, „vor dem Wind” (Lex. Bud.) și poziția accentului (*ăret*)

, „trimite la lat *halitus*, -um (sc. *venti*, lit. „suflarea vântului”; cf. și *Arhiva* din Iași, XX, p. 528), combată deci explicarea, de altfel veche, a lui Max. Auerbach, din lat „*in erecto*” (XIX—XX *Jahresbericht*, Leipzig, 1913, p. 212), ca și pe a lui A. Viciu (*Limba română populară și dialectul sicilian*, p. 79), care-l aduce în legătură cu sicol. *arretu*, *arreri*, *arrè*, *addietro*”.

Sânt de aceeași părere cu *Dicț. Acad* în privința considerării ca un singur cuvânt a celor două forme deosebite ca sens, mai ales că în privința accentului nu sânt totdeauna deosebite Barcianu ne dă forma *arăt*. Tot aşă (cu accentul pe silaba ultimă) trebuie cetit, după informațiile pe care le am, și *aret* din expresia *în aretul casei*, pe care *Dicț. Acad* îl citează după Bugnariu, *Dicț. pop., Cuvinte rom. din jurul Năsăudului*, care nu indică accentul. Dar nu mă unesc cu *Dicț. Acad* în privința etimologiei cuvântului.

Nu mă pot gândi la o explicare din latinește, fie ea din *arātā* (< ad + *rectare), ori din *erectum*, ori chiar din ad + *retrare (cf. it *arretrare*, „a respinge”, sp *redrar*, „zurückgehen”, port *arredar*, „entfernen”; cf. rom *îndărăt*, *îndărăptă* > [in] + de — retro) din pricina că *aret* nu apare înainte de secolul XVIII. Deși este termen militar, el nu se întâlnește nici la Gr. Ureche, nici la M. Costin, nici în documentele secolului XVI și XVII, pentru motivele pe care voiu încercă să le arăt mai încolo.

Apoi, dacă ar fi să ne gândim la un element unguresc, cum face Hasdeu, acesta ar trebui să fie mai curând acuzativul *erőt* al substantivului *erő*, „putere”, „forță” (cf. *în but(ul) curva* < ung. *bút*, ac. lui *bú*, „supărare”, *căpăt*, „poartă” < ung. *kapút*, a lui *kapú*, *tárhat*, *terhetiu*, „greutate”, „povoară” < ung. *terhet*, ac. lui *terh* sau *tereh*, *valost*, „răspuns” < ung. *válasz*, etc., cf. mai amănunțit, *Dacoromania*, IV, p. 753—754) decât adverbul unguresc *erre-t* < *erre-itt*, al cărui sens este prea îndepărtat, cu toate că astfel de desvoltări semantice nu sânt imposibile (cf. slav

harc, ung. *harc*, rom. *harță* < interj. gms. *harz* < *harze*, *herze* „herzu!”, ap. Berneker, *SEW*, I, p. 377; rom. *răită* < ung. *rajta!* „frisch auf!”, halloh!”, ap. Tiktin, *DRG*, p. 1294, *alean* ung. *ellen* „împotriva”, *Dicț. Acad.*, I, p. 105). Totuși de o parte n’avem siguranța că *erőt* ar fi dat *aret* (cf. ung. *Erősd* < *Anușd*, jud. Treiscaune, *erős* > *îriș* „sănătos”, „tare”, ap. Frâncu-Candrea, *România din Munții Apuseni (Moju)*, București, 1888, p. 101, și *Dacoromania*, V, p. 328 și *elott* > *alătu*, *Dacoromania*, IV, p. 751), de altă parte din ung. *erő* am explică mai greu sensul de „în preajma” a formei *arêt*, *àret*, (*ară't*, *ără't*). Având analogia lui *pichet* < fr. *piquet*, *regret* < fr. *regret*, etc., venite probabil prin forma lor scrisă, ceteță românește, am putea să ne gândim la fr. *arrêt* „Aufhalten”, „Aufenthalt”, „Stillstehen”, „Halt”, „Sperrung”, „Hemmung”, din care s’ar putea explică amândouă înțelesurile lui *aret* (cf. *preabăt* s. *preabet* „preajmă” < v.-bg. *prebytt* „Aufenthalt”, în *Dacoromania*, V, p. 370). Dar acest cuvânt francez trebuie să ne vie mai târziu, în cei dintâi ani ai secolului XVIII, prin vreo limbă învecinată, și nu-l găsim în nici una.

Toate aceste împrejurări ne fac să căutăm originea termenului militar *aret* acolo de unde și pe unde ne-au venit și alți termeni militari în timpul când ne-a venit el. Să ne gândim d. ex. la *harță*, der. *hărțui*, pentru care cf. pol. *harc*, v. *herc*, *harcovać*, v. *hercovać*, srb. *harc*, *harcovati*, slov. *hároc*, *harcovati*, ung. *harc*, *harcol-* < gms. *harz* < *harze*, *herze* < „herzu!” (pentru *hărăți*, *hărăție* etc., pe care *Dicț. Acad.*, II, p. 362, le pune în legătură greșit cu ung. *herécel-* „a călcă (cocoșul) pe găină, a cocoș!”, cf. s-cr dial. *harac*, slov. *hárc*, *harcovati*, ap. Berneker, l. c.), *vartă* „Wache” < pol. *warta* < germ. *warte*, ap. Tiktin, *DRG*, p. 1716, *lăduncă* „Patrontasche” < rus. *ladunka* < germ. *Ladung*, ap. Tiktin, *DRG*, p. 886, cf. și ung. *lóding*, *ocop* „Schanzgraben” < pol. *ocop*; *baştă*, *baște*, *bașcă* < pol. *baszta*, ung. *bástya* (< it. *bastia*; cf. și germ. *Bastei*), *părcan* „Pfahlwerk, Palissade” < pol. *parkan*, ap.

Tiktin, *DRG.*, p. 1121, cf și *părcană* < ung *párkány*, *zamcă*, pentru care cf. v.-bg *zamükü* „claustrum”, pol *zamek* „Schloss”, ap Tiktin, *DRG*, p. 1791, etc.

Cuvântul slav din care trebuie să explicăm pe *aret* pare a fi *reti*. pol. *rat*, v. *ret*, „Rettung, Hilfe” (cf *raty!*, *rety!*, „interjectio auxilium implorantis”), ceh *ret*, idem, rus. *reti* „der Zank, Hader, Zwist” (sens secundar, cum arată verbul *retovati* „retten, helfen, beistehen” și „zornig, bose sein, schimpfen”), pe care-l găsim și la Mardarie Cozianul, p. 227, Nr. 3070, cu sensul de „întrecere sau împotrivire”

Cuvântul românesc a trebuit să se nască în legătură cu verbele *a fi*, *a sta*, *a merge*, *a veni*, *a chemă*, etc., din *a* (< lat. *a d*) + *reti*, întocmai cum s'a născut *aleș* (< *a=lat a d + ung les*)¹⁾ în legătură cu *a se punе*, *a sta*, întrebuiuțându-se mai întâi în funcțiune de complement adverbial final, apoi ca substantiv (v. exemple în *Dicț Acad.*, I, 113). Aceasta cu atât mai mult că și în limbile slave substantivul *ret* se găsește de obicei în construcția *na ret*, *na retu*, cf ceh *na ret*, *na retu volati* „um Hilfe rufen”, *na ret*, *na retu přiběhnanti* „zu Hilfe kommen”, pol *rata wołać*, etc., iar construcția românească *'n* sau *în aret* ar putea fi rezultată din cea slavă printr'o falsă analiză sintactică a acestei construcții slave

Consider deci exemplele numai cu *aret*, cum sănt. *Marele și puternicul împărat ne-au trimis la această cetate cu oastea puterii sale cei nebunite să ținem locul și cetatea*

¹⁾ Cf pentru acesta Hasdeu, *Et Magn.*, I, col. 856, *Dicț Acad.*, I, p. 113, și S. Măndrescu, *El ung în limba română*, București, 1892, p. 35–36. Observ că întrebuițarea prepoziției *a* + acuzativul în sens final era destul de obișnuită în secolul XVI și XVII, când a trebuit să se nască *aret*, cum ne dovedește de altfel și faptul că unele expresii de acest fel ne-au rămas până astăzi (cf R. Kurth, *Der Gebrauch der Präpositionen im Rumänischen*, în *X Jahresbericht*, p. 479, § a, și *Dicț Acad.*, I, p. 1–2). Dintre cele întrebuițate cu verbele cu care a putut sta în legătură *aret* amintesc *Dândoară eșind a vănat* (Dosoferiu, *V. Sf.*, I, Sept. 24), *odinoară iarăși merse în pădure a lemne* (*Ibid.*, Sept. 24), *că și dracul mi-o bocește, când pornește'n vale-a pește* (Marian, *Sat.*, 63), *Despre curcubeu poporul zice că e a vreme bună*, etc.

aceasta, de unde să fîm de sprijineală și cetății Cameniții, de curând luată din norocita sa primblare, cum și Moldovii, raiului împărătești, să fîm aret (= „a ret” original) despre neprietenii împărăției despre această margine (*Letopisețul Tării Moldovei dela Istratie Dabija până la Domnia a doua a lui Antioh Cantemir 1661—1705*, ed C. Giurescu, București, 1913, p. 63); *Dimitrașco Vodă .. schimbat-au socoteala într’altu chipu . scriindu ca să-i trimîtă în grabă vr'o patru mui de Moscali aice în Iași să-i fie aretă (= „a ret”)* să nu-lă apuce Turcii să-lă mazilească (*Let.*, II, 341, *Let*², 309), mai vechi decât cele care au înaintea lui aret prepoziția *de* (cf. *a se punе, a sta de-a leșul sau de-aleșul*). *Dumitrașcu-vodă .. noaptea .. au ieșit din obuz, cam pe juriș, cu Moscalii, cari erau de aretu pregjur dânsul* (N. Costin, *Let*, II, 121); *Și-au luat Lupul vornicul ziua bună de la vezirul, viind la tabără cu Haidar Aga a Hanului, pre carele apoi l-au lăsat pentru aretul tăherii, că tot încă nu se potolisă Tătarii ..* (idem, *Let*, II, 127); *Marele și puternicul împărat ne-au trimis cu oaste la această cetate, la Hotin,... să ținem locul și cetatea aceasta și să purtăm de grijă și de aretă să fîm cetății Cameniță .., ca să fîm raiului țării Moldovii, ce este supt ascultarea Împărăției, de aret și de apărare despre Leși..* (Neculce, *Let*, II, 223, *Let*², II, 202). În amândouă cele dintâi exemplu este clar sensul original de „Rettung”, „Hilfe”, în cel dintâi să fîm aret fiind întrebunțat chiar alături de „să fîm de sprijineală”.

Deși „ajutorul” este de altă natură, sensul de „mântuire”, „apărare”, „sprijin” este clar și în: *Pus-au de au îngrădit cu gard târgul Iașii, ca să fie aret, când ar mai veni vr'un podiaz* (N. Muste, *Mag. 1st*, III, 64). Cu propoziția *de*: *Si este acel schit un loc de aret sfintei episcopii, fiind la pădure, .. și pădurea să fie întreagă, să fie de aret și de sprijineală, fiind de margine* (Doc. a. 1761, Iași, ap. Tiktin, *DRG*, 1 c) Observăm aici progresul în întunecarea înțelegerii formei cuvântului față de cel dintâi exemplu pe care l-am citat: acolo de sprijineală este pus alături de aret, aici alături cu de aret.

În privința accentului formelor vechi citate până aici relev ceea ce spune Hasdeu, *Et Magn*, col. 1557: „Să se observe că pasagile .. din cronicari.. au fost colajionate de noi cu manuscrisele din Academia Română și pretutindeni am găsit *arēt*, adeca cu *e* tonic deschis” Fără a ne da indicații sigure în privința sunetului *e* (dacă el ar fi fost deschis, ar trebui să se păstreze astfel și astăzi în Moldova și în Nordul Ardealului, ca și în *alethu* < ung. *elott*, dar se rostește închis, iar forma *ariat* din Băița, jud. Hunedoara, ap. Viciu, *Glosar*, a putut să se nască din rostirea palatalizată prin asimilația lui *-ie-* la *a-* precedent), observația lui Hasdeu este justă în privința tonului și faptul este explicabil prin împrejurarea că în timpul din care sănt citatele se mai simțea, cel puțin în parte, compoziția

Dar din moment ce aceasta nu s'a mai simțit, iar sensul s'a întunecat, mai ales pe urma întinderii geografice a cuvântului și a intervenirii analogiei derivatelor în *-et* alături de cele în *-ét* (cf. exemple mai departe), cu înaintarea în timp accentul a putut fi mutat pe silaba dintâi. Așa-l găsim în expresia familiară, întrebuințată în Brașov, *a-i fi curva àret* = „a se simți bine și sigur”, „se sentir bien, être à son aise” (în sensul germanului „sich heimlich fuhlen”) mai ales negativ, redând, în acest caz, întocmai ideea exprimată prin germ. „unheimlich”: Expressia aceasta este, evident, o rămășiță a vechii construcții a lui *a fi* cu dativul pentru a însemna pe „avea”. *A-i fi curvà àret* a însemnat deci la început că „cineva are la îndemână ajutor, mijloc de scăpare”, iar în acest caz, firește, că „se simte bine și sigur”.

Atât pentru că se întrebunează numai în sens și cu accent schimbă, cât și pentru că poate fi vorba de forma originală analizată fals din punct de vedere sintactic (slav. *na ret>rom 'n aret*) cea mai veche pare a fi expresia *în aretul* (*curva s a cevà*) Slavul *na ret* trebuie să se fi înțeles ca atare, deci ca o expresie străină de limba noastră până către sfârșitul secolului XVII De aceea nu se găsește la

Gr. Ureche și Miron Costin Deodată cu falsa analiză întâmplată către sfârșitul secolului XVII s'a mutat și accentul cuvântului * pe silaba întâia ca în *mūget, sūnet, tūnet*, apoi *clīnchet, rācnet, rāget, scrāşnet, vūet, preābet*, etc nu ca la colectivul -ēt din *brădēt, cǎlinēt, cerēt, frăsinēt, pomēt, băbēt, muerēt, tinerēt*, etc, cf G. Pascu, *Sufixe rom.*, pp 31—35, de care nu putea fi apropiat *aret* tocmai din pricina că nu are sens colectiv

Evoluția sensurilor acestei expresii se poate explica astfel :

— „A-i fi cuiva *na ret*” sau *în aret*, deci „de sprijineală”, „de apărare”, a ajuns să însemne prin însăși firea lucrului a-i fi „de îndemână”, „în apropierea”, „în preajma”, „în împrejurimea” : *locuște îñ aretul mieu, Fugi din aretul mieu ! Să nu te mai văd îñ arătul mieu !* (Rev. cînt lit., III, 86, Hațeg) *Prin arietul* [citește *arétul*] *Retezatului umblău ofișerii împărätești îñ ruptul capului, ca să găsească pe păcurarul Cândafî* (Popovici-Bănățeanu, *Din viața meseriașilor*, 168), f i g u r a t . *A imblă îñ aretul cuivă, de ex. fecior după fată = „a se învârti pe lângă cineva, a-i da târcoale”* (Hasdeu, *Et. Magn.*, col. 1543, Orlat, în Transilv.) ; *Nu-mi tot umblă îñ ariatul mieu ! = „nu-mi umblă îñ aret, împrejur”* (Viciu, *Gl.*, Băița, j. Hunedoara).

De aici până la înțelesul de „cuprinsu’ cuiva s a ceva”, „împrejurime”, nu este decât un pas : *Și-a băut capul, că oare de ce n’o lasă tatăl său îñ aretul (= „cuprinsul”) grădinei aceliei?* (Reteganul, *Pov. Ard.*, V, 68)

Am văzut că slav. *reti* încă dela 1646 luase și sensul de „împotrivire”, cum este de altfel firesc la un „ajutor” militar menit pentru „rezistență”. Acești sens explică deajuns expresiile : *În aretu vântului = „obviam vento .. ; vor dem Wind”* (Lex Bud.) ; *Stare îñ aretu cuivă = „gegen einem gerade oder in gerader Linie stehen”* (Budai-Deleanu,

[* Schimbarea accentului ar putea fi ea de origine slavă, întrucât în *nà ret* accentul putea trece pe prepoziție, cf Vondrák, *Vergl. slav Gramm.*, II, p. 531 SP]

ap. Hasdeu, *Et. Magn.*, col. 1543), *În arătul vântului* = „dem Winde entgegen, gegen den Wind” (Barcianu).

Formele provinciale *ărăt*, *arăt*, nu prezintă din punct de vedere fonetic nici o greutate. Cea dintâi s'a putut ivi în mod normal după deplasarea accentului; a doua sub influența lui *arătă*. Explicarea lui *artat* am dat-o mai sus.

Că explicarea aceasta trebuie să fie cea adevărată ne-o dovedește faptul că radicalul slav. *rett* ne-a venit în același timp și într'un derivat verbal. Este vorba de *rătuī* „retten”, pe care Tiktin, *DRG*, 1309 îl derivă din pol. *ratować* „retten, helfen, beistehen”. Dar, afară de forma polonă, se mai cunoaște și rus. *retovatъ* „retten, helfen, beistehen” și „zornig, bose sein, schimpfen”, iar afară de exemplul dat de Tiktin: *Craul lor puțin de n'au perit, ce l-au rătuit (= „mântuit”)* *dăărăbanții lui, apărându-l câtva loc* (Muste², III, 39), mai pot cîtă după fișele Dicționarului Academiei *Eșit-ai răimăntarul de Neamț și s'au lovit cu oastea lui Constantin Vodă, și înfrângând ai noștri pre jolniri, au plecat juga care cum putea. Numai Costășco Turculeț rămăsese de rătuita (= „apără”, în unele manuscrise rătuia) până la părcane, ce era la drumul ce se sue în cetate* (*Let. Țării Mold.*, 1661—1705, ed. C. Giurescu, p. 89); *Iară Moscali călări cu focă denapoia Moldovenilor să-i rătuască (= „apere”)* *nu erau* (Neculce, *Let.*, II², 322).

Fîrșete, *e*- fiind aton, în cazul că nu trebuie să pornim de la forma polonă mai nouă cu *-a-*, din formele verbale slave cîtate mai sus, a trebuit să avem în mod normal *rătuī* (cf. și cele spuse mai sus despre forma provincială *ărăt* și *arăt*).

Cât privește pe *alețiu* „în apropierea, în preajma” (Sălagiu, Maramureș), care, cum am arătat în *Dacoromania*, IV p. 751, derivă din ung. *elott* „înainte”, după cele expuse mai sus, el nu are nici o legătură cu *arët* și *ăret*.

Artie (artig), artán (hartán, hârtău).

Dicționarul Academiei, I, 273, înregistrează cuvântul vechiu *artic* „plângere, (răvaș de) jalbă, petiție” expli-

cându-l «N[eologism] din lat.-med. *articulus*, „libellus supplex expostulationis ad judicem” (Du Cange, ap. HEM), împrumutat de scriitorii din Moldova în secol XVII și dispărut apoi din limbă (cf. dubletele *articol*, *articol*, *articuș*, *articuluș*)».

Cu o pagină în urmă (274) se dă din Banat cuvântul *artig* (*artic*) cu sensul „o bucătă mare dintr'un animal, luată spre a fi mâncată”, „ciosvârtă”

La acesta se adaogă „etimologia necunoscută”. Cred însă că și aici avem a face cu un lat.-med. *articulus*, -um (< *artus*), dar cu sensul de „Gelenk, Glied”, și anume reconstruit în **articus*, întocmai ca și **pueruncus* din *puerulus*, care a dat (poate prin fazele **puārunc*, **porunc*) > **purunc*, iar cu sincoparea lui -u- aton (ca în *juneapān* > *neapān*, *volumus* > **vurem* > *vrem*, *hurubā* > *hrubā*, etc.) > *prunc* (cf. Pușcariu, *Dacoromania*, II, 602—603, unde se dau numeroase exemple de astfel de reconstrucții din limbile românece¹⁾). Pentru trecerea lui -c în -g cf. *vitriucus* > *vitreg*, *cionc* (cf. *cionco*) > *ciong*, *ciung* (cf. alb. *tšunk*), etc.

De la o vreme *artic* (*artig*) a fost simțit ca diminutiv format cu sufixul -ic (cf. *bădic*, *mizinic* < *mezin* „degetul cel mic”, *nodic* „copil mic”, etc.). În acest moment *artic* nu se mai păreă propriu pentru a numi o bucătă mai mare și -ic din el a fost înlocuit în mod firesc, în urma antitezei, cu sufixele augmentative -an și -ău, dându-ne pe *artán* (*hartán*, *hărtan*, cu variantele *hartám*, *hărtam* și *hartáma*, acest din urmă poate după *pastramă*) și *hărtău*, iar, + *partal*, pe *hartál*, cu același sens de „bucătă mare [dintr'un lucru de mâncare, în special carne. *hartane de purcel fript*]”, „partal”, „huchium”, „steap”, „făsie”, cu derivatale *ărtăni* (*hărtăni*), vb. IV-a, = „a face bucăți”, „a rupe”, „a sfăsiă”, „a zdrențui”, (+ *harta—parta*) *hărtăpăli*, vb. IV-a „îm-

¹⁾ Apropierea lui *artig* de *articulus* o găsești și la C. Diculescu, *Originile limbii române*, *AAR*, s. II, t. XXIX lit. 627. Dar el nu lămuște mai amănunțit cum își închipue desvoltarea formei românești.

bucătăți”, „a face hara-para”, *hărtăpăni*, vb IV-a, = „a îmbucă” (vezi *Dicț Acad.*, II, 371)

Apropierea lui *artan* de ung *ártány* „sus eviratus vel scrofa evirata”; care este înrudit cu cuvintele din familiile turce și *arlân* „kastriert < arla- „kastrere”, sag. kojb *arda*, idem, etc (cf Gombocz-Melich, *MEtSz*, 146), oricât de ademenitoare se pare ca formă, și chiar ca sens, este neprobabilă

Bagin

Într-o recensiune pe care am făcut-o despre G. Weigand, *Ortsnamen im Ompoly- und Aianyos (sic) Gebiet (Balkan-Archiv*, I, Leipzig, 1925, pp 1—42), în *Dacoromania*, IV, pp 1129—1134, pe p 1131 am spus greșit „*Bagin*, ung *Bágyon* (p 14) < *Bágy* + locativul -on, ca și *Bágy*, *Bágyan*, *Bágyok*, *Bágyhalma*, pare a fi mai curând o scurtare din *jobbágy* decât identic cu *badiu*, *bade*, iar vechiul *Bagium* o scurtare din [villa job- sau ob-] *bagium*, cf *Iobagifalău* < *Jobágyfalva*’

Cred că am găsit acum adevarata explicare a acestui nume topic Cum a arătat adeca M. Wertner, *Magyar nyelv*, I, 327, forma ungurească *Bágyon*, ca și *Bádony-falva* din com Vas, nu este decât corespondentul unei forme mai vechi *Báldon-falva*, iar aceasta derivă din n pers *Baldin* < *Balduin* Si într-adevăr e dovedit cu documente că localitatea amintită a fost stăpânită de unii posesori numiți *Balduin de Hermann* Se știe d. ex că *Baldin*, fiul comitelui *Bald(u)in* de Hermann, a trăit în 1309 (*Anjoukori Okmánytár*, I, 177)

Forma grafică cea mai veche a numelui de persoană *Balduin* în documente este *Baldin* și *Baldun*, care pot fi citite *Baldin* și *Baldon*. În urma rostirii lui t ca ү, acesta a putut să dispară și să se nască formele *Badin* și *Badon*, iar din acestea *Badin* > *Bagin* și *Bád'on* > *Bágyon*, scrise *Bagen*, *Bagin*, *Bagyn*, *Bagon* și *Bagun* Forma românească păstrează mai bine fonetismul original decât cea ungurească, care a evoluat

Documentele ardelene pomenesc un „*Baldunus comes Ferrei Castri*“ (Zimmermann — Werner, I, p. 69, a. 1240) și un „*Baldinius, plebanus de Resz*“ (ibid., p. 291, a. 1309).

Baldovinești avem în Romanați, Brăila, Teleorman (vezi *Marele Dicționar Geografic al României*, I, 214).

Berbeniță, berbință.

În lucrarea sa *Die ungarischen Lehnwörter im Rumänschen*, II, 1. c., p. 296, L. Treml încearcă să derive din ungurește și forma *berbenița* = „berbință”, „bărbântă” pe care o găsește la I. Bogdan, *Doc. lui Ștefan cel mare*, I, 9, a. 1458, și I, 105, a. 1466. Încercarea d-sale este un model de sofistărie: „Es kann in dieser Form auch unmittelbar auf kleinr. *berbenyca* zurückgehen, woraus auch ung. *berbencze* ‘pyxis, thecula, Wannchen, kleines Tönnchen’. Es ist aber auch möglich, daß *berbenița* eine nach der Analogie der Substantiva mit dem Suffix -ița entstandene Variante von *berbință*, *bărbântă* darstellt und so alle Formen aus dem Ungarischen zu erklären sind”. Adeca, după Treml, ca să iasă știința „obiectivă”, trebuie să inversăm lucrurile. ceea ce este original și vechiu să considerăm ulterior. Într'adevăr, forma *berbenița* (nu numai în documentele slavo-române, ci și la Anon. Car, deci în Banat, apoi în Maramureș, Sălagiu, Dolj și Mehedinți) se prezintă aşa, fiindcă este cea originală, iar, dacă este vorba să explicăm și celealte forme din același izvor (< rut. *berbenica*, cf. și pol. *berbenica*), n'avem nici o greutate, dat fiind faptul că în limba noastră -i- aton din sufixul slav -ica adeseori se sincopează, cum am arătat în *Dacoromania*, V, pp. 339—340: *cârță* < **cârpită* = slav. *krpica*; *cocârță* < *cocârtită*, *codorță* < *codorâtă*, *codoriță*; *tâgârță* < slav. **tagarica* (cf. bg. *tagareci*, *tagarčja*, *tagárčica* < bg. *tagar* < turc. *tagár*, *dagarğýk*, „sac de cur” > alb. *tagar*, n.-gr. *ταγάρη*, *ταγαρτίνα* și *δαγ-*, (z)dreanță < slav. *súdranica* < *súdrati* „zerreisen” (cf. Tiktin, *DRG*, 1807) ală-

turi de *dramă* (cf v-bg *dīrō*, *dīratū*, ap Berneker, *SEW.*, I, 185), *povață* < **povoatā* < slav. **povoca* < **po-vodīca* < *povod* (Cihac, II, 284 și Weigand, *Balkan-Archiv*, III, p. 109); *gâță* „panglică sau baiere ce se împletește în capătul cositelor” slav. **kica* < **kičca* sau *kyčca* < v-slav *kyta* (cf rut *kytyča* „Blumenstrausz”, „Garbenbundel”, slov *kytica* „Strausz”, „Busch”, pol. *kiczka*, *kicz*) > ung *gaca* (*gēcāj*), idem, etc.

Deci, deși este posibilă influența ungurească, nu este numai decât necesară pentru a explică formele românești *berbină* și *bărbână* și este de-adreptul exclusă pentru explicarea formei *berbeniță*, care este slavă ¹⁾, iar Alexics, Hunfalvy, Mândrescu și Asbóth cu drept cuvânt nu o înșirau între elementele de origine ungurească ale limbii române.

Beștelî.

Beștelî vb. IV-a „a muștră pe cineva cu cuvinte grele și de ocară, a face de ocară”, pentru care *Dicț Acad.* I, 547 și A. Scriban, *Arhiva din Iași*, 1923, p. 277, trimit la *festell* (< ung. *fest-*), nu are nici o legătură cu acest verb, nici nu derivă din ung *becstelen* „necinstit” > *bestelenit*, *bestelenkedik* „a (se) necinstit” (cf *Magyar Nyelv*, VII—1911, p. 33) la care ne-am putea gândi un moment, ci din ung *bestya*, *bestye* < lat. *bestia* ²⁾, care a putut da **bestyél*, de-aici rom *beștelî* „a-1 zice cuiva bestie, curvă, etc” ³⁾

Boteiu (boteu, botău, botâu)

Nu știu să se fi dat până acum o explicare satisfăcătoare pentru *boteiu* s. a „turmă de oi sau de cărlani, al-

¹⁾ Radicalul pentru rut, pol *berbenica* nu este cunoscut (cf Miklosich, *EtWb*, 9 și Gombocz-Melich, *METSz*, 362)

²⁾ Vezi Szamota-Zolnai, *MOKISz*, 70

³⁾ Cf ung *mégbestye kurva/ia* „jemanden Bestie und Hurensohn nennen”, ibid., 626

cătuță din mai multe ciopoare, un cârd mai mare, cam de vr'o 500 de oi” *Botere de oi și stave de cai* (*Dicț. Acad.*, I, pp 628—629).

Este sigur însă că avem a face cu un derivat al lui *botă*, „bâtă”, „Stab” < ung *bot* (cf. srb *bota*, „lovitură”), căci într'un document de la 1791, privitor la regularea pădurilor orașului Sighișoara, pentru ca să nu fie mâncate și pustuite tinerele vlaștare, se recomandă ca păsunarea să nu se facă deosebit, în ciopoare (< ung *csoporth*) mai mici, ci „subt o botă”, „unter einem Stab”, „egy bot alatt”¹⁾, ceea ce vrea să zică „subt un păstor”, „sub un stăpân”, (ung *botos*), „într'un boteiu”. Ungurescul *bató*, citat în Gombocz-Melich, *METSz*, 370, din Melius Péter, *Szent János*, Oradea, 1568, nefiind decât o greșală de tipar în loc de *botay* = *botjai* (cf. Szily Kálmán, *Magyar Nyelv*, X—1914, p 331), românescul *boteiu* ar putea fi format ori cu sufixul *-eu*, pentru care cf G Pascu, *Sufixe rom.*, pp 308—315, ori cu sufixul *-ău* > *-eu* (pentru trecerea lui *-ău* în *-eu* cf *halászó* > *heleșteu*, plur. *heleșteie*, ung *mál-lasztó* > *melesteu*, plur *melestere*, etc), din pluralul *boteie*, din care s'a putut reconstrui singularul *boteiu*. Pentru cazul din urmă vorbește faptul că acest augmentativ în forma sa originală (*botău*, *botău*, *boteu*) se găsește atât cu sensul de „bâta cu care-și mâna păstorii turma”: *Cu botăul le mâna [oile]*, *În codru la Pandina* (Alecsandri, P p 55/3, în *Dicț. Acad.*, I, p 628), cât și cu cel de „boteiu, turmă de oi”, „troupeau de moutons”. Trecerea de sens s'a putut face nu numai prin întrebunțarea metonimică (cf steag de lefegiu, de slujitor ap Tiktin, *DRG*, 1489), ci și în construcții de felul celei întâlnite în exemplul din urmă. *cu botăul le mâna* poate fi înțeles atât „cu bota”, cât și „cu boteul”, adecă „câte un boteiu întreg” (cf *cu turma*, *cu crurda*, *cu cârdul*, etc)

¹⁾ *Erdészeti oklevélktár*, II, p 610, și Hermann Ottó, *A magyarok nagy ösoglakozása*, Budapest 1909, p 297, pentru *botos* cf pp 176, 178, 181, 196

Buzdugan

Buzdugan s-a cu sensul de „unealtă de tors, de făcut ațe la opinci” (*Dicț Acad*, I, 715, și com. I. Al-George din Neamțu) este identic cu *buzdugan* „un fel de armă”

„Toarcerea” ațelor de opinci se face cu un obiect greu (piatră, cărlig), care se lovește cu mâna pentru ca să să se învârtească. În vremea mai veche a putut fi întrebuițat pentru acest scop *buzduganul*¹⁾. De-aici numele.

Buzur

Buzur „cu pete roșii pe bot” este, evident un derivat din *buză*, de felul lui *fumur*=„fumuriu”, „de coloarea fumului” (Banat, Buzău, Dâmbovița și Ialomița), care, cum a arătat Pușcariu, *Conv Lit* XXXIX, 303, derivă din lat *fumulus*, cu schimb de sufix în loc de *fumidus* (vezi și *Dicț Acad*, II, 190—191, și Candrea-Densușianu, *Dicț et*, I, nr. 676, p. 106). Din *buzur* derivă apoi *buzurină* „epitet dat oilor” (j Dolj), pe care-l atestă *Dicț Acad*, I, 716, fără a-l explică.

Călăbaș.

Dicț Acad, I, 30, dă acest cuvânt, cunoscut numai din Transilvania, cu sensul de „omul care face negoț cu bucate (grâu, cucuruz) aducându-le de la țară cu căruță și văzându-le în munți” (Roșia, etc., Viciu, *Glosar*), de-asemenei și derivatul *călăbaș* „a aduce bucate de vânzare”, id, ibid. După răspunsurile primite la chestionarul privitor la cal *călăbaș* înseamnă, nu numai prin Munții Apuseni, „omul care poartă greutăți sau mărfuri pe spatele calului”, iar prin extensiune „negustor de cai” (S. Pop, *Câteva capitole din terminologia calului*, Cluj, 1928, p. 50).

¹⁾ Aceasta, cum se știe, este din turc *bozdogan* „ghioagă, măciucă” (bulg *buzdugan*, bozdugan, rut, pol *buzdugán*)

Având în vedere acest înțeles, cred că nu se poate admite explicarea dată de *Dicț. Acad.*, I c. . „Poate să în legătură cu ung. *kalaba*, *kalabalé* „bătaie ceartă, zarvă”, *kalabalálni* „a vorbi și a răspunde fără înțeles” analogă cu cea întâmplată la cuvântul *bärätu*”. Nu este probabilă nici legătura cu *calabatină*, pentru care Bogrea, *Dacoromania*, IV, 797, trimite la rut. *kalabátina* „Pfutze, Lache”, și *kalabač*, *kalabaš*, idem.

Fără îndoială avem a face cu forma metatezată a unghirescului *kabolás* „om cu cal sau iapă” < ung *kabola*, *kabala* (< slav. *kobyla*) „iapă”, „cal” (cf Szamota-Zolnai, *MOKlSz*, 435, și Szinnyei, *MTsz.*, I, 999).

Cart.

Dicț. Acad. v. I, p. II, 160, dă pe *cart* (Transilvania, Banat) cu sensul de „cofă, doniță, vas de lemn fără capac, pentru apă, muls laptele, pentru ducerea bucatelor la câmp, pentru păstrarea chiagului” (din *cărtuș*). Pentru etimologie se compară bulg. *karta* „ploscă, vas de lemn pentru măsurat”. D-l E. Petrovici, într-o comunicare la Muzeul Limbei Române, credeă că mai curând am avea a face cu srb *karta=čutura* (cf *Rječnik hrvatskoga i li srpskoga jezika*, IV, 3), care este un împrumut din italienește¹⁾. Dar nici forma bulgară, nici cea sârbească nu explică pe cea românească, amândouă trebuind să dea în românește **cartă*. O Densusianu, *Gr T Hațegului*, 60, se gândește deci cu drept cuvânt la ung *kárt* (tipărit greșit *kart*), cuvânt intrat în limba ungurească destul de devreme (cf. Szarvas-Simonyi, *MNytsz*, și Szamota-Zolnai, *MOKlSz.*, s. v.) cu sensul de „holzernes Trinkgefass” (cf. și formele *kártyus*, *kártya*, *kártika*, etc.) din germ. *Quart* „der vierte Theil eines Flussigkeitsmasses” (Schmeller, I, 1396), cum afirmă Luntz-Melich, *Deutsche Ortsnamen*

¹⁾ Cf. și *quarto*, log *kartu* „Viertel Scheffel”, etc. la Meyer-Lubke, *REW*, p 519, nr 6936

und Lehnwörter des ungarischen Sprachschatzes, Innsbruck, 1900, p. 147

Cereală.

Cercală „unealtă (în formă de sac, Marian, V, 166) de pescuit, constând din două nuiele îndoite în formă de arcuri aşezate cruciș și legate la mijloc, cu câte o creștură la capetele lor, astfel încât să se poată legă de ele niște sfuri, cu care se închide între dâNSELE o plasă patrată, care se mai numește și crâsnic - de - mână sau fără coadă sau cristaș, fără coadă sau gheibereu”, despre care *Dicț Acad*, III, 4, p. 291—292 ne spune că „pare a fi același cuvânt cu cercalan¹⁾”, apropiat de *cerc* sau *cercă*”, derivă, împreună cu ungurescul *cserkáló*, cum a arătat Gombocz-Melich, *MEtSz*, col 685, din rut *čekalo* (Želechowski, II, s v), pentru care cf verbul *čekati* „warten”, și care în Maramureș are și forma *čerkalo* (*Népr Ért*, X—1909, p. 221). În forma ruteană *čerkalo* a putut să se introducă -r- subt influența lui *čerpak*, *čerpalo* „Schopfgeschirr”. În românește a putut fi luat de-a-dreptul așa. Dar introducerea lui -r- se putea face și pe teren românesc, fie subt influența lui *cercă*, fie fiindcă ea este un fenomen obișnuit în limba română, de altfel ca și în limba ruteană, cf rom. *arșău*, rut *aršuv* < ung *ásó*; rom. *orjoc* = *ojoç*, *ıyog* < ung. *azšak*, *azsag*, *arzsak* < slav *ožegъ*; + *cearșit* < turc *čaşyd*; *cearsală* = *ṭesală*; *corsoaie* = *cusoare* „șiretele ghetelor” (*Comoara Satelor*, I—1923, p. 96)

Ceue, chiore; ēeueuș, chioreuș; închioreoșa.

Dicț Acad, t II, fasc. VIII, p. 583, dă verbul *închior-choșă* 1. „a se umflă în pene”, 2 (apropiat de „chior”) „a se uită chioriș” (de-aici *închiorchoșat*, -ă, adj., „cu

¹⁾ Aceasta = *fărclan* < ung *cirkalom*

ochii sucită”, și adv „chioriș”), fără a-l explică din punct de vedere etimologic.

E sigur însă că acest verb trebuie derivat din adj. *chiorcuș*, -ă, derivatul lui *chiorc*, *choarcă* „chior”, „chioară”, „ceacâr” (cf. și bg. *kórka* „Blinde” alături de *kor* și *korav* ap Berneker, *SEW*, 680), pe care le cunosc în rosturile *ciorc*, *ciorcuș* din ținutul Năsăudului (fiind în vîrstă de 10 ani am auzit strigându-se în glumă la nunta unui unchiu al meu. *Dragă-mi-i lelea ciorcușă, Suflă 'n foc se uită'n ușă, Gura-i plină de cenușă*, Zagra, j. Năsăud), iar cele două sensuri date de *Dicț Acad*, 1 c., trebuie inversate.

Se știe apoi că turc. *kor* „blind” a luat la noi deosebite forme după limba prin care ne-a venit *chior* „ceacâr” (cf. bg *kor*, alb. *kör*) și *ceur* „ceacâr” (cf. srb. *ćor*) ¹⁾, precum și că *r*, care adeseori se confundă cu *l* (cf. alături de obișnuvitul *fultuială*, *funtuială* pe *furtuială*, *Dicț Acad*, II 187, invers, *sălcineriu* alături de *sărcineriu*, *sărcieriu*, Tiktin, *DRG*, 1356, *arşău* „fante” < ung. *alsó*, etc.), rostit gutural, ca și *t*, trece la *u* și apoi dispără ²⁾. De ex în scrierea de pe la 1600 a „birăului de Bistriță” pentru Io-nașeu din Rodna, publicată de N. Iorga, *Doc rom. din arhiva Bistriței*, P. I, București, 1899, p. 1, No. I, și *Doc. Hurm*, XV, București, 1911, p. 754, și de Al. Rosetti, *Étude sur le rhotacisme en roumain*, Paris, 1924, pp. 63—65, și *Lettres roumaines de la fin du XVIe et du début du XVIIe siècle tirées des archives de Bistritz (Transylvanie)*, București, 1926, pp. 49—50, No. 5, dispără *r* din *cate* = „carte” și *tâgulu* = „târgulu”, întocmai ca și *l* din *motâ* = „multă”, *mot* = „mult”, *sotoze* = „soltuze” Într-o colindă urșinicul a ajuns *ușunic* *Cu scutic De ușunic* (T. Pamfile, *Căraciunul*, București, 1914, p. 58), etc.

Date fiind aceste fapte, *ceuc*, -ă (Pontbriant) și *ceu-cuș*, -ă, *ciocuș*, -ă adj „chioruș” (*Rev. crit.-lit.*, IV, 87 și

¹⁾ Ung. *tyora* „orb”, com. Bács—Bodrog, Szinnyei, *MTsz*, arată mai curând fonetism bulgăresc decât sărbesc.

²⁾ Despre *t* < *u* și dispariția lui în românește cf. cele ce am scris în „*Omagiu lui I. Bianu*”, București, 1927, pp. 137—154.

Vaida), întâlnit tocmai în exemplul *Dragă mi-e lelea crocușă, Suflă 'n foc se uită 'n ușă, Gura-i plină de cenușă* (Retezanul, Ch., 80), pot să fie numai variante ale lui, *chiorc* (*ciorc*), *chiorcuș* (*ciorcuș*), -ă, nu corespondente ale ungurescului *csóka*, „cu ochii mari și de coloare nedeterminată, cu lumina ochilor înconjurate cu un cerc sticlos”, cf germ *Krähenauge*, cum crede d-l Lacea în *Dicț Acad.*, t. III, fasc IV, p 313, care are cu totul alt sens și ne pricinaște greutăți și din punct de vedere formal (ar trebui să plecăm de la feminime *cioacă* < *csóka* pentru a reconstrui un masculin **cioc*)¹⁾. Dar putem admite că la dispariția lui -r- a contribuit și contaminarea cu *cioacă* > ung. *csóka*, *ceucă* < bg sau srb. *čavka*.

Ceuș,-ă „louche”, „ceacâr” (numai LB), dacă nu e greșală în loc de *ceucus*, pare a fi un singular reconstruit din pluralul *ceuci* (rostit provincial *șeuși*) al lui *ceuc*

Cherchelî, (chirchili etc.).

A se cherchelî (chirchili, chiurchiul(u)î, chiurlui, cherchezî) vb IV^a înseamnă după *Dicț Acad.*, I, p 377, care dă și derivatele cu numeroase citate, „a se ameții de băutură, a se (cam) îmbătă”, dar nu-i cunoaște etimologia „Pare a fi o compoziție glumeajă, al cărei al doilea element e *chili=pilî* „a se îmbătă”, iar primul ar putea fi ung. *kerék* „roată, cerc”. Cu ung *kérkedni*, *kérkodni*, **kerkelni* „a se fuduli”, A Scriban, *Arhiva* a 1912, nr 4, cu greu are vreo legătură”

E vorba însă de un teimen de beție care ne-a venit din ung *korhely* „liederlich, lump” (cf și (be-) și el-) *korhely(k)edik* „lumpen”) și a dat mai întâi **corhelî*, apoi prin asimilație **corchelî* > *cherchelî*, > *chirchili*. În formele *chiurchiulî*, *chiurlui*, *cherchezî* s-au amestecat alte cuvinte

¹⁾ [Acest *cioc*, masculinul lui *cioacă*, există de fapt în limbă cf DA S P]

Cicăli.

S. Pușcariu, *Revista filologică*, I, pp. 269—271 (cf. și *Dacoromania*, V, 901 și *Dicț. Acad. II*, p. 400), combătând pe A. Scriban, care în *Arhiva din Iași*, a 1913 propunea pentru *cicăli* etymonul sărb *čakaljati* „a flecări”, încearcă să explice acest verb ca un derivat din **cicară* (azi *cicoare*), numele unui greier, care prin ținutul lui neconținut te plăcăsește (cf. ital *cicala* „greier” și „limbut’ nesuferit”), iar acesta din lat **cīca1a* = lat clas. *cīca1a*. Ar fi vorba deci la origine de o tulpină onomatopeică și poate natura acestieia (lat *cīc-* ar corespunde lui *čār-* al nostru în *greierul čārāe*) „e de vină că partea finală a cuvântului a fost supusă unor substituiri prin sufixe, varianta românească *cicăll[ă]i* = *cicăli* e și ea un indiciu în acest sens. Alte verbe cu același sens, tot de natură onomatopeică, mai sănt la noi *cihăi* (*cehăi*) și *cincăi* (cf. și *cigare* la Meyer-Lubke, *REW*, No. 1911)” (p. 271). *Cicăli* (*cecăli*, *cicăi*, *cigăli*, *cicătăi*) vb I-a înseamnă. I. Trans. 1⁰. „A certă mereu pe cinevă (pentru lucruri de nimica, cu rost și fără rost, a nu mai da cuivă pace cu vorba, a sta într'una cu gura pe cinevă, a tachină”, 2⁰. „A cere cevă de la cinevă, cu stăruință, într'un mod stăruitor și supărător, a importună pe cinevă cu rugămintile, a sta de capul cuivă (să facă cevă)”, II. Întrans „A vorbi mereu (verzi și uscate), a spori din gură, a sporova, a flecări” (cf. *Dicț. Acad.*, l.c., unde se dau citatele necesare). El derivă din ung *csihol-*, *csahol-*, *csahit-*, *csehet-csehet(el)-* 1. „klaffen, belfern, bellen”, 2. „plappern, schwazzen”, 3 „wimpern, blinzen mit den Augen”, care este de origine onomatopeică (cf. Gombocz-Melich, *MEtSz*, 797—798; pentru extensiunea formei *csihol-* cf. și *Magyar Nyelv*, IV—1908, pp. 138—139). Din *csihol-* > **cihăli* s'a născut *cicăli* și *cigăli*, din *csahol* > **cehăli* > *cecăli*, din *csahit* > **cehătui* > **cihătui* > *cicătui*. *Cicăi* este identic cu *cihăi*, *cehăi*, *ceahăi*, + *cehui* 1. „a läträ”, 2 „a-i bate cuivă capul cu cevă, a silă să facă o treabă, a sta de capul

cuvă, a necăji pe cinevă prin stăruință prea multă, a plăcătisi cu stăruință prea mare”, pe care *Dicț. Acad.*, I^{II}, p. 267, îl derivă corect din onomat. ung. *csah*, care imită lătratul câinelui când urmărește vânatul (cf. *csaholn* „a lătră, a scheună, a chelălăi, a flecără”).

Din radicalul *csah-* derivă și formele *csahol-*, *csihol-*, *csahit-*, *csehet(el)-* amintite mai sus, dintre care cea dintâi ne-a mai dat pe *căhălu* (la Moț). Mai taci din *gură*, nu tot căhălu atâtă după mine (vezi V. Stan, *Magyar elemek a mókok nyelvében*, în *Nyelvészeti füzetek* nr. 19, Budapest, 1905, p. 29), iar prin numele verbal *csaholó* pe *ceahlău*, *cealhău*, etc (S. Pușcariu, *Dacoromania*, III, 673—5 și *Dicț. Acad.*, I^{II}, 249).

Trecerea lui *h* în *c* în formele *cicăi* < *cihăi*, *cicăll* < **cihăll* și *cicătu* < **cihătu* s'a făcut probabil în urma contaminării cu *cincăi*, care are același înțeles (cf. și a *cherchell* < ung. *korchely*, *korchely(k)edik*, a *păcălu* „a bate bine” < ung. (el) *páhol-* + *păcălu* „a împachetă” < ung. *pakkol-*, etc).

Crință

În legătură cu prepararea brânzei, d-l Giuglea descrie *crinta* astfel: „un vas de lemn, semicircular, adânc de 20—30 cm., cu fundul plat și cu un jghiab (un fel de gât ieșit în afară de 15—20 cm) prin care se scurge zerul într'o găleată. Peste caș se pun, în crință, greutăți ca să-l apese și să se stoarcă zerul” (*Dacoromania*, III, 573).

Prin extensiune, *crinta* a ajuns să însemneze pe la Năsăud o scândură groasă de lemn tare, de obicei de fag, pe care se taie carne de porc pentru cârnați.

Cihac, II, 83, traduce „clisse, jatte à fromage” și trimite la v.-bg *krina*, *krinū* „modius”, *krinica* „hydria, catinus”; rus. *krinka*, *krynska* „pot de terre rond et clissé d'écorce de bouleau”, ceh. *křinka* „plat de paille”, s-cr. *krinca*, *krinčica* „écuelle”, ung. *kerenta*, iar Tiktin, *DRG*, 439 se alătură la această părere cu oarecare îndoială pu-nând înaintea ei un „viell[eicht]”.

Această etimologie a fost primită cu îndoială și din partea altor filologi (Șăineanu derivă pe *crintă* din ung *kerenta*, iar alții nu-i cunosc etimologia), și anume din pricina lui -tă final pe care nu l-au putut explică Totuși n'avem nici o greutate deosebită la explicarea acestuia.

Dacă ne uităm în Berneker, *SEW.*, p. 617, vedem că forma cea mai deasă în care apare cuvântul *krina* este diminutivul *krinica* (v.-bg. *krinica* „Gefaß, Krug”, bg *krinica* „Getreidemaß, Gefäß aus Rinde zum Sammeln von Beeren”, s-cr *krinica* „Schüssel”, dem. *krinjica*, dial. *krnica* în loc de *krinica* „Backtrog; Preßkufe”, n.-sl *ksimica* „Reibnapf”, la care se mai adaugă rus. *krinica* „Quelle, kleine Wasserrinne, Brunnen auf einer Wasserader, wohin ein Faß, eine Kufe hineingesetzt wird”, rut. *krynyča* „Brunnen, Quelle”, sl *krnica* „tiefe Stelle im Wasser, Wasserwirbel”, pol vechiu *krzynica*, azi *krymica* „Quelle, Brunnen, Zisterne”). Știm apoi că în derivate de felul acesta cel dintâi -i- al sufixului -ica adeseori a căzut (Cihac chiar dă s-cr. *krinca*) Numeroase exemple de acest fel am dat în *Dacoromania*, V, pp 339—340, explicând pe *cârtă*< slav *krpica* Astfel slav *krinica* a putut să dea în românește **crință*, plur *crinți*, cum se zice la Năsăud Din acest plural s'a reconstruit singularul *crintă*¹), iar pentru singularul *crintă* s'a făcut pluralul *crinte* (Tiktin, 1 c.), cf *răchită*, plur *răchiți* și *răchite*, etc

Cum arată finalul -ta, cuvântul a fost împrumutat din românește în ungurește în deosebite forme: *kilinta*, *kélenta*, *kelenta*, *kerenta*, *krinta*, cf. Szinnyei, *Magyar Nyelvőr*, XXIII—1924, p. 104.

¹) Cf câteva reconstrucții de acest fel *fiu* din *plur fiu* în locul singularului vechiu *fi(i)ū*, *salcă* din plur *sălcă* în locul singularului *salce* (< *salix*, *s a l i c e m*), ca și *falcă* (dr., megl., ar.) din pluralul *fälci* al lui *falce* (< *f a l x*, *-c e m*), *cárnat* din pluralul *cárnaç* al singularului *cárnaç* (*c a r n a c e u s*, *-u m*), *bruș*, *bruț* din plur *bruști* al singularului *brus* (< slav *brus*), *paș* din plur *pași* al lui *pas*, etc

Făreane (?)

Dicționarul Academiei, II, 62, dă pe *fărcane*, s f plur., ca termen de băieșit cu sensul „părțile zgrunțuroase ce rămân pe păreții minelor de sare, după ce s-au tăiat din ei blocuri”, adăugând că este atestat numai la Damé, *DRF.*, și că etimologia-i este necunoscută

Probabil este vorba de *părcane*, pluralul lui *părcană* < ung *párkány*

Fleură (fleură, cleară, cleară, freală, freli).

Cuvintele *fleură* s f 1 „gaură, cavitate”, 2 „gură, fleoancă”, 3. p. ext „gură-reă”, „gură-spartă”, „care vorbește mult”, *fleură* s f, idem (*Dicț Acad.*, II, 138), de-aici *fleură* „a vorbi multe verzi și uscate” (*Dicț Acad.*, ibid), *cleară*, adj „vorbăreț, guraliv, vesel, flecar, snovelnic, sporovăelnic, sporojelnic” (G F Ciaușanu, G Fira și C M Popescu, *Culegere de folklor din județ Vâlcea și împrejurimi*, București, 1928, p 261 și Șt Pașca, *Glosar dialectal*, București, 1928, p. 28 [220], comunicat din Gorj), *cleară* d f „gură-reă” (Șt Pașca, ibid, comunicat din Bonț), *freală* s. f „gură-reă”, „gură-spartă” (Zagra, j Năsăud) și din acesta, *freli* vb IV-a „a vorbi fără căpătăiu, fără motiv” (Bugnariu, *Năs*, *Dicț Acad.*, II, 174), sănt în fond același cuvânt și derivă din săs. *Flärre, Flärren*, în dialectul din Bistrița *Flarr* 1. „Riss in der Leinwand”, 2 „das abgerissene Stuck, Fetzen” < gms *vlarre* „breite, unformliche Wunde” (cf. hess. *Flerr* „grosses Maul”, *Flare* „Wunde”, eupen *Flärr* m. „Ohrfeige”), *flärren* „weinen” (*Siebenburg sächs. Wb.*, II, 394). *Dicț. Acad.*, II, 138 are dreptate deci când spune că „asemănarea cu n.-grec. φλύαρος „palavragiu” (Cihac, II, 660) pare a fi întâmplatătoare”. U din *fleură*, *fleură* s'a ivit prin influența sinonimului *gaură*. Formele *freală* > *freli* se explică prin metateză

Sensul primativ a fost cel de „gaură, spărtură”. Din acesta s'a desvoltat figurat și prin extensiune cel de „gură”,

,,fleancă” și „flecar”, „gură-spartă” (cf. și hess. *Flarr*, „*glosses Maul*”).

Foișor

Dicț. Acad., II, 153—154, explică cuvântul *foișor* (*fuisor*) I (în limba veche, traducând pe ἀνώγεον, δῶμα, ὑπερῷον) „cameră în catul de sus al unei case sau într'un turn”, „terasă”, p. ext „turn”, „clopotniță”, 2 „locuință de vară”, „vilă”, „pavilion izolat, de obicei în mijlocul naturii”, „chioșc”, „filigorie”, astfel „Din ung *folyosó* „galerie, corridor” (apropiat, prin etimologia populară, de *foiș* = frunzis, Cihac, II, 500”).

V. Bogrea, *Dacoromanica*, IV, 1045, scrie: „Fr. *folie* ‘Lusthaus, Gartenhaus’ e *feuillie* (pe lângă *feuillée*), — întocmai ca și *foișorul* nostru, — confundat cu *folie* „ne bunie”..

E sigur că rom. *foișor* n'are a face nimic cu ung. *folyosó*, ci este un derivat al lui *foiș* și trebuie pus alături de fr. *folie* ‘Lusthaus, Gartenhaus’ = *feuillie* Rămâne numai de explicat cum a ajuns acest diminutiv al lui *foiș*, ca și fr. *folie* ‘Lusthaus, Gartenhaus’, să aibă sensurile arătate mai sus, mai ales pe cele din limba veche

Cred că este vorba de un décalque (făcut probabil de meșterii zidari sași) al germanului *Laube* (*labja*) „Lusthaus, Hütte, Gartenhaus, Gartenlaube, Schutzdach, Vorbau, Oberes Stockwerk, Galerie um den oberen Stock eines (Bauern)Hauses, bedeckte Halle”, care stă în legătură cu s-nord, *loft* „tavan”, suedeze *loft*, dar care a fost apropiat prin etimologia populară de *Laub*, plur. -e și *Läuber* „frunzis”, „foiș”. Fr. L. K. Weigand — K. v. Bahder — H. Hirt — K. Kant, *Deutsches Wörterbuch* ⁵, Giesen, 1910, col 26, (cf. și Fr. Kluge, *Etym. Wb. der deutschen Sprache* ³, Strassburg, 1915, p. 275)

Foiofiu (foiofoiu, foionțiu, fonfiu, fonchiu, fiong, foiumfie, foianfir, foaie-'n-fir, făhiu, păhiu).

Dicț. Acad., II, 126, 147, 153, 156, 157, dă deosebit cuvintele *foiofiu*, *foiofoiu*, *foionțiu* *fonfiu*, *fonchiu*, *fiong*,

foiumfie, foianfir, foiae'-n-fir, cu citatele necesare și cu sensul de „saschiu”, „bărbânoc”, „Vinca herbacea”, „Vinca pervinca” deși, cum vom vedea numai decât, ele, împreună cu *făhiu, păhiu*, „saschiu”, „garoafă” (*Comoara Satelor*, I, 106), sănt același cuvânt

La p 126 se trimite pentru *fiong* (după Tiktin, *DRG*) la gr φιόγγος care se potrivește pentru sensul 1. (Mold. „fundă de panglici”), dar nu se potrivește pentru sensul 2 („saschiu”, „fonchiu”)

La p 157 ni se spune că „etimologia este necunoscută”, dar pare a fi un cuvânt unguresc compus cu — *fű* „iarbă”. Într’adevăr este vorba de ung. *folyófű* „Convolvulus”, „Clematis”, „Vinca pervinca” (Szarvas-Simonyi, I, 1021); cf și *folyó-borostyán* „Hedera”, *Camaedaphne*, „*Cyclaminus*”, „Artamita” (id, ibid., 292).

Formele *foionfiu, fonchiu, foiumfie, foianfir*, din care (+ *fir*) s’a făcut prin etimologie populară *foiae'-n-fir*, pot porni chiar de la forma *folyam - fű*, deși nu este necesar să presupunem acest lucru

Însuși *saschiu*, care glosează de obiceiu pe *foiofiu*, cu toate formele sale (*sastiu, saftiu, saștiu, sasău, sasău, săsău*) este de aceeași origine, corespunzând ungurescului *szász-fű* „Vinca pervinca” (cf Tiktin, *DRG.*, 1369, Szarvas—Simonyi, *MNySz*, I, 1028), iar *sacfiu, sanhiu*, lui *szegfű* „garoafă”, „*Caryophyllum*” (cf Tiktin, *DRG.*, 1351) ¹⁾

Forgașă.

Dicț Acad., II, 159 dă cuvântul *forgașă* din Munții — Apuseni (Frâncu — Candrea, *Moții*, 100) cu sensul „semnul (răzorul !) care desparte ogorul unuia de al altuia” și adaugă : Etimologia necunoscută Pare a fi identic cu *jágas, ogas*, alterat subtil influența altui cuvânt, cfr ung *forga* „cotitură” (a unui râu, etc)

¹⁾ S Mândrescu, *El ung în l rom*, București, 1892, p 100, confundă pe *saschiu* cu *sacfiu* și le derivă pe amândouă din ung *szegfű*,

Este cu siguranță din ung. *forgás* „întoarcere”, deci „punctul de la care se întoarce plugul”, înrudit cu *forga* „cotitură”, și n’are nimic a face cu *făgaș*, *ogaș* < ung *vágás*

Găvănaș (?)

Acest cuvânt dat de *Dicț Acad.*, II, 239, cu sensul de „grânar” după *Economia*, 57, nu există Într’adevăr dacă căutăm în locul citat găsim. *Pentru aşezarea bucătelor sănt bune hămbarele, găbănaşurile sau cămările ceale de ţânut bucate* E vorba deci de *găbănaș* < ung *gabonás*, iar *găvănaș* a ieșit din cufundarea lui și cu și

Ghiduș, bândură, bandor (bandur), îmbondori (imbondoli, îmbodoli, îmboldori) bondriș (bondrăș, bondrâș, bondroș, bondruș, bondroși), îmbondroji, îmbondrojă

În *Dacoromania*, III, 750—751, d-l Lacea a explicat pe *ghiduș* ca fiind echivalent cu *biduș*¹⁾ (al cărui b s’a palatalizat în graiul moldovenesc) și corespunzând ungherescului *budos*, care a trecut și în săsește în forma *birdusch* „stinkender Kerl”²⁾

Această explicare, fără îndoială, este bună în privința sensului „murdar” (Kisch, 1 c, cf și Em. Grigorowitza, *N. Rev Rom.*, II, 342) și a „termenului de ocăru pentru oamenii leneși” (*Sez.*, II, 47/52, cf *Dicț Acad.*, II, p. 257, subt 2⁰) Dar nu explică de-ajuns sensul moldovenesc mai vechiul de „bufon, paiață, măscăriciu, mascaragiu, caraghios” și „om posnaș, păcăliciu, farsor, mucalit” (*Dicț Acad.*, 1. c, subt 1⁰), din care s’au desvoltat substanti-

¹⁾ Formă atestată de Dr Gustav Kisch, *Nosner Wörter und Wendungen* Beilage zum Programm des ev. Obergynnasiums A B in Bis-tritz, 1900, p. 19

²⁾ Cf Kisch 1 c, și Dr Julius Jacobi, *Magyarische Lehzworte im Siebenbürgisch-Sächsischen Programm des ev. Gymnasiums A B in Schassburg*, 1894/95, p. 11

vele abstracte *ghidușie* și (rar) *ghidușlăc* „comicărie, caraghiozlăc, bufonărie, posnă, năzdrăvănie, farsă, giumbus” și adjективul vechiu *ghidușesc*, -ească (*Podobesc cu un fel de obraze ghidușești*, Dosofteiu, V S, 25), cum nu-l explică de-ajuns nici *Dicț Acad.*, 1 c., socotindu-l derivat din interj. de origine turcească *ghidi* „ian’ te uită .”, „ce mai! ”

Am impresia că *ghiduș*, cu acest al doilea sens, face parte din numările privitoare la obiceiurile noastre populare de la sărbătorile Crăciunului, unele de proveniență străină, iar originea lui trebuie căutată în tovărășia lui *sod* I. „stultus”, 2 „sonderbar, kurios” < ung *sod* (cf germ *Schudde, Schaute, Schote* < evr. *schôtek* „Narr”), cum am arătat în *Dacoromania* IV, 158 și *Revista filologică*, I—1927, 116, nu din slav *šútъ* „nugator”, cum credea Cihac, II, 391, și Șăineanu, *Dicț Univ.*, s v¹⁾), a lui *căpeleș* „incassator” < ung *kepélős = kepélő* (*Revista filologică*, II—1928, pp 73—74), *cergălău* < ung *csorgolő* < *csorgol-* = *cserget-* I „ein Gerausch machen, klapfern, klirren, rauschen, rasseln, prasseln”, 2. „mit etwas klimpern”, 3. „ratschen, schnattern”, 4 „mit der Peitsche schnalzen”, 5. „schwazten”; *colceriu* „cămărar” < ung *kolcsár, (kulcsár)* iar acesta din slav. *ključar* care ne-a rămas în *clucer* (*Dacoromania*, V, pp 344—346), *mătcălău* < ung *mátkáló* „însurăție”, *mătuță* < ung, *mátnka* I „sponsa”, 2 „amasia, amica” (*Revista filologică* II—1928, pp 75—77), *prișcălă, prișcăli* < ung *pricskel, pricskol-* „den blossom Hintern klopfen”, iar acesta din *p[í]ricsk* „verber ligneus” care derivă, ca și slov., kaj.-cr., *prička* „ferula”, „pala” din germ *Britsche, Pritsche*, cel ce ne-a dat prin mijlocire săsească (cf săs *Bratsch* „glattes Holzwerkzeug zum Schlägen”) pe *bricelă, bricilui*, (+*prișcăli*) *brișcălui*, etc

Între obiceiurile de Crăciun sănt unele reprezentate de tineri înascați numiți *moșnegei* (*unchiași*), *obrizari*,

¹⁾ Cf și St Wędkiewicz, *Zur Charakteristik der rumänischen Lehnwörter im West-slavischen*, în *Mitteilungen des rum. Inst. an d. Univers. Wien*, Band, I, 1914, p 273, și G Weigand, *Korosch- und Marosch-Dialekte*, Leipzig, 1897, p 82

bondrâșăi, etc., ori, dacă cel mascat înfățișează un animal, cu numele animalului respectiv: *brează*, *brezae*¹⁾, *capră* (*cerb* (*cerbuț*)), *cal* (*călucean*, *căluț*, *căluș*, *călușar*²⁾), *turcă*³⁾, etc.⁴⁾.

Obiceiul este foarte vechiu, nu numai la noi (jocul călușarilor a fost relevat mai întâi de N. Istvánfi la 1572, cf. v. Braniste, *Transilvania*, XXII—1891, pp. 230—231, apoi de D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, P II, cap XVII, în trad. lui G. Pascu, p. 157; tot Cantemir, relevă, cum am amintit, și *turca*), ci și la popoarele învecinate. slave srb., dalm., pol. *turica*, ceh-slovac *turice*, n-slav *terjaki*,

¹⁾ La început *brează* și *brezae*, fem. lui *breaz* (ca și *Lunae*, *Mărțae*, *Vinæ*, *Dumæ*, *Bălæ*, *Cheșae*, *Floræ*, *Mândrae*, *Murgæ*, *Plăvæ*, *Roșcae*, *Suræ*, *Tigæ*, etc., cf. și *brezou*, „nume de câne”) a însemnat „vîta pătată pe frunte sau pe față”, „pestriță”, apoi „om mascat cu un cap de animal, învăluit într-o zeghe și împodobit cu o mulțime de basmale sau cârpe, panglici și flori de diferite colori”, deci „împestrîțat” (Hasdeu, *EM*, 596—597, Pascu, *Suji rom.*, 201, 203, greșit *Dicț Acad.*, I, 650 din *barză* apropiat de *breaz*, chiar dacă animalul are cioc de pasere și clămpănește ca *barza*, ori reprezintă uneori un *cocor*, *cocoș*, *păun*, etc. Din românește este bg *bárzača* „bufon”

²⁾ Cf. R. Vuia, *Originea jocului de călușari*, în *Dacoromania*, II, 215—236

³⁾ N'are a face de loc cu Turc, cum socotea D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, P III, c. I (cf. în trad. lui G. Pascu, București, 1923, p. 171 „Un spectacol care pare a fi fost scornit în timpurile vechi din cauza uru contra Turcilor”), ci este fem. slavului *turū* „taur” (Cihac, II, 427 și Șăineanu, *Dicț. univ.*, s. v.), cf. srb., dalm. *turica*, „om mascat cu cap de cal”, pol. *turica*, „jeun homme masqué en ure”, ceh-slovac *turice* pl., n-slav *terjaki*, *trjaki*, „festa pentecostes”. Aceasta o confirmă și o legendă de Crăciun a Românilor, „în care se spune despre un leagăn de aur purtat pe valuri furtunoase ale mării de un *taur* cu coarne de aur”, pus „în jocurile” [de Crăciun ale lor], „înfațosat de crinevă sub masca unei arătări fiorește, având cap de bou și cioc de pasere, pe care-l pleșcănește mereu, trăgându-l cu o sfioră ascunsă, și e privit de toții ca un fel de *mama-păduri*, mâncătoare de copii. Cine însă vrea să n'ailă teamă de dânsa, îi aruncă un ban când deschide ciocul” (W. Schmidt, *Das Jahr und seine Tage*, p. 2—3, ap. Ollănescu, *Teatrul la Români*, p. 80, și T. Pamfile, *Crăciunul*, București, 1914, pp. 165—166).

⁴⁾ Vezi T. Pamfile, o c., cap. XII *Capra*, *Turca*, *Brezaia*, pp. 162—163 apoi *Dicț. Acad.*, I, 648, 650 (*brează*, *brezae*), I^{II}, 110 (*capră*); I^{III}, 285 (*cerb*), I^{II}, 29 și 59—60 (*cal*, *călucean*, *căluș*, *călușel*, *căluț*, *călușar*), unde se dau citatele și indicațiile bibliografice necesare, precum și R. Vuia, 1 c.

trjaki, rus *koza* „capră”, *olenü* „cerb”); la Sași (Schneiderrosschen „călușel”), la Secui (*turka*, *borica* „brăduț”), etc. El trebuie pus în legătură cu *colindele* care și trag originea, cum se știe, din lat *calendae*, *brezaiia*, *capra*, *calul*, *cerbul*, *turca*, etc., la noi, ca și „das wr. und ukr. Weinachtsspiel mit der verkleideten Ziege[.] nimmt, wahrscheinlich, von denselben romischen calenda seinen Anfang. Die Möglichkeit ist nicht ausgeschlossen, daß die Sänger der Weinachtslieder früher verkleidet waren, was im Kreise Melenki des Gouv. Vladimir der Fall ist.”¹⁾ E foarte greu de precizat însă, din elementele de limbă, care a fost poporul care a dat și care primitorul sau împrumutătorul elementelor folclorice amintite mai sus, de o parte din pricina că persoanele care au rol în ele, pentru a produce haza, sănt luate dintre elementele etnice apropiate (Ungur, Neamț, Jidan, Țigan, Turc, etc.), iar acestea aduc cu ele rostire și vorbă străină, de altă parte fiindcă înceși obiceiurile sănt într-o continuă circulație sănt date și reprimite cu schimbări de elemente folclorice și de limbă.

În obiceiul *brezaielor*, *caprei* sau *turcei* găsim numeroase elemente ungurești Astfel prin Buzău „flăcăni caută pe un Țigan sau Ungur și-l fac brezaielor” (*Dicț. Acad.*, la *brezare*, și T. Pamfile, o. c., p. 182); moșul cântă de „Trei oști ungurești, și trei românești” (T. Pamfile, o. c., pp. 179 și 180), *brezaiă joacă* „ungureasca” și „stropșește în lovitură pe cei ce greșesc la jocul ungureștei” (ibid., p. 181), forma lui *turcas* „feciorul care face pe brezaiă” este identică cu a ungurescului-secuiesc *turkás* (*Szinnyei, MTsz*, II, 819). Totuși, având în vedere extensiunea geografică a obiceiului la Unguri (e cunoscut numai la Secui și la Unguri din ținutul Zălăului, cf. *Szinnyei*, I. c.), precum și faptul că *turcas* putea fi derivat din *turcă* și pe teren românesc (cf. *flueraș*, *borfaș*, *buciumaș*,

¹⁾ Dimitrij Zelenin, *Russische (Ostslavische) Volkskunde*, Berlin u. Leipzig, 1927, p. 376

cimpoiaș, zicălaș, etc, la G Pascu, *Suf. rom*, pp 345—352), putem spune cu siguranță că obiceiul a fost luat, împreună cu numele său, de Unguri de la Români.

Aceasta însă nu exclude posibilitatea ca noi să fi împrumutat vreo numire ungurească privitoare la acest obicei. De acest fel pare a fi *ghiduș*

Dacă pornim de la numele unguresc al *caprei*, care adeseori este însoțită de *iezi* (cf T Pamfile, p 193), ajungem la o explicație satisfăcătoare pentru *ghiduș = turcaș, brezae* N'avem decât să-l socotim corespondent al ungurescului *gidós* „căprar” sau „om cu capră sau capre”, derivatul lui *gidó* „căpriță”, care are chiar și forma *gidi* (cf. Szinnyei, *MTsz*, I, 695—699), pe care o întâlnim la Creangă, *Pov*, 24 (*Ghidi, ghidi, ghiduș, ce ești!*)

În legătură cu această explicare a lui *ghiduș* trebuie să lămurim și pe *bondroș, bondruș, bondrăș, bondrâș, bondriș* (în nordul Transilvaniei și în Bucovina) „om acoperit la față care umblă după crai, la Crăciun”, „irod”, „brezaiă”, „om care este îmbrăcat greu și umblă încet”, „nebun”, „prost” și (apropiat de *bondar*) „tăun” (*Dicț. Acad*, I¹, 481) și pe *bondră* „femeia mută, care nu e bună de nimic” „teapa-leapa” (id, ibid), dintre care pe cel dintâi *Dicț Acad*, 1 c, îl derivă din ung *bondrus* „om mascat”.

În limba ungurească se găsește într'adecăruiva cuvântul *bondrus* (Szinnyei, *MTsz*, I, 160), dar atestat o singură dată din „Kápníkbánya”, unde influența românească este foarte puternică, iar Gombocz-Melich, *METSz*, 469, nu-i cunoaște etimologia. Fonetismul (cu -us, nu cu -os) îl arată ca element străin în limba ungurească și putem spune aproape cu siguranță că este corespondentul formei românești *bondrâș* „A pune o bândură sau cârpă” pe cevă, a acoperi, a infășură, a învăli, a legă cu sau în ea cevă” (cf, exemplul din Coșbuc : *Fira le va scoate [ierbile], Le va pune toate Într'o bândurică, Într'o cârpă mică, S'apoi le va duce ..*), înseamnă *a îmbondori* (< **imbänduri*). La Năsăud femeile se îmbondoresc cu năfrămile, acoperindu-și și gura, aşa că numai ochii li se văd, iar „năfrămile” se numesc în alte

părți și „cârpe” Rebreamu năfăcut decât să întrebui-țeze acest termen și pentru blană : *Îmbondorit până peste cap, cu o blană de vulpe* (Ion, II, 78), ceea ce nu înseamnă că pentru explicarea lui trebuie să pornim dela *bondă* (=bundă + sufixul *-ură* și prefixul *în-* (S. Pușcariu, *Dacoromania*, I, 231—232 și *Dicț Acad.*, II, fasc. VI, p. 478), cum nu trebuie să pornim nici dela vreă „rădăcină reflexă *bobo-, bodo-, foto-* și altele” (A. Scriban, *Arhiva*, 29—1922, pp. 475—476) Cuvintele „peste cap” ne arată clar că e vorba de învălirea obișnuită altfel cu năframa

Inversându-se situația prezentată de *Dicț Acad.*, I^I, 615, rămâne să explicăm pe *bondroș*, *bondrăș*, *bondrăș*, *bondris*, în cadrele limbii românești El nu poate fi despărțit de *bandură* (*bandoră*) 1 (în Sălagiu) „cârpă”, 2 (fig.) „muiere cu purtare slabă” (*Dicț Acad.*, I^I, 481)¹), pe care de la Năsăud îl cunosc în forma *bândură* „cârpă, învăli-toare” (cf. *bândurică*, citat din Coșbuc ap. *HEM.*, 2461 și *Dicț Acad.*, I^{II}, 481), chiar și *bândur*, plur. *bânduri* „dă-sagi mari (pentru fân, lână, etc)”, tot din regiunea Năsăudului, pe care *Dicț Acad.*, I^{II}, 481, îl cunoaște numai cu sensul figurat de „stomah” și „pântece de om gras, burtă (mare)”.

Toate aceste forme corespund săsescului *Bändel* „legătoare”, care a fost apropiat de cuvintele în *-ură*, *-ur* (de e *barbur*, *fagur*, *fumur*, *grumur*, *mascur*, *muscur*, *gaură*, *ghindură*, *lândură*, *negură*, *râură*, *scândură*, *vergură*, etc., după analogia cărora sănt formate și *butură*, *fiștură*, *flăștură*, *ghizdură*, *țandură*, *șombură*, *ciombură*, *șombur*, *gripor*, *ciungăr*, etc, cf G. Pascu, *Suf rom.*, p. 56)

Forma *imbondoli*, *imbodoli*, cu *-l-* netrecut în *-r-*, păstrează mai bine originalul sănesc *Bändel*, iar *îmboldori* nu este decât o modificare fonetică a acesteia

Exemplile citate de *Dicț. Acad.*, pentru aceste forme dovedesc că sensul lui *îmbondori* este cel fixat mai sus.

¹) Pentru acest sens, care e și al formei *bondă* = *bândură* cf. *cârpă râză*, *fleandură*, etc., cu același sens

Singurul exemplu, care se apropie de cel citat din Rebreanu și care, fiind tot de origine literară, n'are nici mai mult, nici mai puțin decât valoarea acelui, este. *Alți vr'o doi, fînd îmbodoliți în surtuce și jachete croite nu pe măsura lor, erau foarte stângaci* (C Negruzzı, I, 105).

Derivat din *bândură* (cu căderea lui -u- aton) + suf -os < ung. -os, deci însemnând „prevăzut cu cârpă”, de-aici „mascat” este și *bondroș* (cf *ťapoš*, *stogoš*, ap. Pascu, o c, p 287, *tančoš*, *talpoš*, etc) Formele *bondruș*, *bondrăș*, *bondrâș*, *bondriș* s'au desvoltat în mod normal din *bondroș*¹⁾. Forma ungurească *bondrus* este împrumutată, cum am amintit, din românește, tot aşă cum din românește a fost luat și *bândor* „die Kaldaunen, intestina”, atestat la Brașov, pe care Gombocz-Melich, *MEtSz*, 273, nu-l știe explică (cf și ceh. *bandur* „Dickbauch”).

Dicț Acad, I, 615, procedează bine când consideră ca derivat al lui *bondroș* pe *bondroși* (în nordul Transilv. și în Bucov, „a lucră ceasuri întregi, cu stângăcie, la un lucru neînsemnat, a lucra cevă rău” (de-aici *bondrânyi* și *bondrânjală* s. f. = „lucru de clacă”) Dar greșește când, uitând de acest fapt, în t II, fasc VI, p 478, trece pe *îmbondrojă*, de-aici *îmbondrojat la față* „învălit, încroșnat, ca să nu se vadă”, și pe *îmbondrojì* „a învăli toată fața în cârpe sau năframă”, ca deriveate ale lui *îmboldori* = *înbondorì*, *îmbondolì*, în loc să trimită pentru ele la *bondroș*.

Ca și *bondrus*, din românește este luat și ung *bondrizsál* „a învăli”, „a legă”, atestat în Dicea, ung Magyar-Décse, a cărui etimologie iarăși nu o cunoaște Gombocz-Melich, *MEtSz*, 469

Hărjate

Hărjate s f, plur, „tăblițe de joc”, este atestat mai întâiu la 1620, cf. N. Cartojan, *Flore di virtù*, București,

¹⁾ Pentru sens cf pe *bloj* și „persoană mascată” „mască în carnaval”, 2 „om murdar” (*Dicț Acad*, I, 582, unde sensurile sunt aşezate invers), alături de *blojì* „a murdarì” (id, ibid), *îmblojì* „a învăluì”, „a înfășura în cataplasme” (*Dicț Acad*, II, fasc VI, 478) și *oblojì* i. Jdm einen

1928, p. 50, n. 1. Îl găsim apoi la Mardarie Cozianul, *Lexicon slavo-românesc*, ed. Gr. Crețu, București, 1900, p. 262, nr. 3841 : *távia i zárie* = *tăblie de joc sau hrăjeate*. Tiktin în *DRG* și mai ales în studiul *Zur Geschichte von hasard*, publicat în *Archiv der Neueren Sprachen und Literaturen*, 127—1911, pp. 162—174, mai dă exemple din *Îndreptarea legii*, Târgoviște, 1652, și din *Viața și petrecerea svinților* de Mitropolitul Dosofteiu, Iași, 1682.

Tiktin socotește că *hărjeate* derivă din arabul *zahr*, articulat *azzār*, care a străbătut curând, cu deosebite sensuri, aproape în toate limbile europene, având forme cu *a*, ori fără *a*, după cum a fost împrumutat din forma articulată ori nearticulată. Din pricina lui -*ȝ*- în forma românească, Tiktin (*Arh. f. N. Spr. u. Lit.*, vol. cit., p. 172—173) crede că cuvântul francez *hasard* a trebuit să ne vine prin mijlocire slavă, și anume germano-polonă. Dar nu poate atesta cuvântul din limba polonă. De aceea trebuie să admitem mijlocirea ungurească propusă de *Dicț. Acad.*, II, 366, care însă ne dă forma greșită *házsárd* în loc de *házsárt*, cum este în adevăr, cf. Szarvas-Simonyi, *MNytsz*, I, 1381, Szamota-Zolnai, *Moklsz* 362 și Szinnyei, *MTsz*, I, 826.

Cât privește calea pe care a venit cuvântul unguresc, mă refer la rezultatele ultime rezumate de Al. Eckhardt în *Magyar Nyelv*, XXV—1929, p. 294. Eckhardt amintește afirmația lui Emanuil Kertész din *Szokásmondások*, după care ung. vechiu *hásárt*, *hásártos* este de origine apuseană. În timpul din urmă s'a crezut că derivă de-adreptul din franceza medievală. Probabil însă că și aici avem o face cu un intermediar german. Francez putea fi adecația numai dacă nu l-am găsi în germană și italiană. Dar Hugo Suolahti, *Der frz. Einfluss auf die deutsche Sprache im 13. Jh.* (Mém. de la Soc. Néophilologique de Helsingfors, VIII) scrie „*haschart*, *hasehart*, *has-*

Umschlag, Umschläge machen”, 2 „*einschlagen, umgeben*” < *v*-bg *obložka* (Tiktin, *DRG*, 1071)

hart stm afrz. *hasart* (arab *azzar*), eigt., Wurf „sechs”, Wurfspiel, Gluck’ Der *sch-* Laut ist offenbar eine Wiedergabe des stimmhaften frz *s-* Lautes. Das Wort ist dann auch an die deutschen Worte auf *hart* angelehnt und umgebildet worden”

Ceea ce constată Suolahti e corect. Îndoială putem avea numai în privința afirmației că grafia *sch*, *sh* înr'adevăr ar redă „sonora” franceză Cuvântul unguresc este de origine franceză, dar luat p in germană

Ieruncă.

Dicț Acad, II^{III}, 457, nu dă etimologia lui *ieruncă* s f ^{I⁰.} „găinușă”, z „nume de oaie”, care mai are formele *iruncă*, *rieruncă*, (+creieri?) *crieruncă*, *ierușcă* (*eruscă*)

Forma *ierușcă* ne indică etimologia, care trebuie să aibă la bază slavul (srб, slav) *jaruh* „vernus”, „Jahrling” < *jarū* „Fruhling” (cf ad 1 bg. *járka*, *járica* „junges Huhn”, slov *járka* „junge Henne”, ceh. *jařice* „junge Henne” [>ung. *jérce*, *gerce* „puică”], ad 2 rus *jarika* „Schaf-lamm”, rut. *jarika* „junges Schaf”, *jarča* „Lamm”, bg *járe*, *jére*, *járec* „Ziecklein”, srб *jarac* „Bock”, *järe* „junge Ziege”, *járica* „junge Ziege”, slov *járuh* „Jahrling”, etc [>ung. *jérke*, *jerke*, *jarika* „miel” sau „ied mai Tânăr de un an”], ap Berneker, *SEW.*, I, 446—447 Cf și *ierușă*, *irușă* „specie de grâu de primăvară” < slav. *jarica*, *Dicț Acad*, ibid, p 454

Iete !

Alături de *iête !*, interjecție de mirare „uite, ia(n)te uită !” (cf. și *iuîte !*, *ioîte !*, etc), relevat de *Dicț Acad*, II^{VI}, p 460, și explicat „contras din *ia te uită !*”, mai pot releva din satul mieu natal Zagra (j Năsăud) interjecția omonimă *iete !*, *ieta !* = „leaca” !, „tę !”, adresată câinilor

pentru a-i alungă¹⁾ , care trebuie derivată din *ia* (rostit *ie*) + *te* = „du-te”, „cară-te”

Ijog, ojoc

Dicț. Acad., II VI, p. 465, dă cuvântul *ijog* din jud. Bihor cu sensul „mătură” cu coadă lungă, făcută dintr-o buruiană cu numele iarbă-roșie (M. Pompiliu, *Bih* 1012), cu care [se] mătură cuporul de cenușă, după ce [s'a] scos jăraticul cu dârlu’ [*Rev crit.* IV 144]” și-l explică «Stă, probabil, în legătură cu paleoslav *žegō* „ard”, cf sârb bulg *ožeg* „vătrar, cărlig de scos jarul”»

Acest cuvânt este cred, identic cu *ojoc*, *orjoc* „coadă de cociorvă, cociorvă”, „Schurholz”, „Strange”, cunoscut în alte părți (Somes, Năsăud, etc), pe care se zice că merg călare babele vrăjitoare, atestat și la Tiktin, *DRG* și la Damé, *DRF.*, și derivat de Asbóth, *Ak Ért*, XVII, 466, din ung. *azsag*, *azsak*, *arszak*, *arzsak* < slav *ožegъ* „ratabulum”, „Feuerschurer”, „Schurstock”, cf Gombocz—Melich, *MEtSz*, col 202—203 (pentru umblarea călare pe ojoc cf *azsagon járó boszorkány*), iar de Tiktin, *DRG*, 1085 „cf ung, pol *ožog*, *azsag*=v -sl *ožegъ*”.

Ilaciu, -ă

Pentru *ilaciu*, -ă, adj (despre vite) „cu coarne scurte” (H XI, 5); „cu coarne scurte și crescute în lături”, care are și forma *ilác*, adj, m., și (prin despărțirea falsă din *Hí ilaciu*¹⁾ *laciu*, -ă, adj (H. VII, 27), *Dicț Acad.*, II VI, p 465, dă următoarea explicare „Poate, prin schimb de sufix, din *iläu · corn ilaciu* ar fi deci „corn în forma ilăului”.

Cred că este vorba de ung *villás* (*szarvú*) „cornibus furcillatis”, care poate fi *villás fennálló* și *villáskialló* (Hermann Ottó, *A magyar pásztorok nyelvkincse*, Budapest,

¹⁾ Cf și *Dacoromania*, I, p 300.

1914, al cărui *v*- inițial a dat *y*->*i*- (cf. *idere* „vadră”, Maramureș, Tiplea, *Poezii pop.*, 71, și *Dicț. Acad.*, II, 448); pentru alterarea lui *v*- inițial înainte -*i*- tonic în elemente de origine ungurească cf și *gig* = *vig* < *ung vég* ap. S. Mândrescu, *Ung*, p. 118—119; *gigan* la Năsăud=la *vigan* < *ung vigan*, cf. S. Mândrescu, o c., p. 117—118, poate și *gigós*, -oasă „cu gâtul noduros”, *Dicț. Acad.*, II^{IV}, 67 (întrucât ar fi un derivat al lui *vig*), iar -ás final prin apropiere de derivele cu suf -*aciu* (cf. *bärnaciu*, Alexics Gy, *Magyar elemek az oldáh nyelvben*, Budapest, 1888, p. 68; *Dicț. Acad.*, t. I, P. I, p. 48 și 184, O. Densusianu, *Grani din Tara Hațegului*, p. 83), *călaciu* și *căilac* „nume de boi” (*Dicț. Acad.*, t. I, P. II, p. 261) < *kajlás* „cu coarnele încovioiate în jos, întoarse” (Drăganu, *Dacoromania*, V, p. 338), alături de *caila*, *carlea* < *kajla* (Procopovici, *Dicț. Acad.*, t. I, P. II, p. 26), *călat* (Drăganu, *Dacoromania*, V, p. 338).

Îmbinde.

Îmbinde dintr'un descântec popular din Vlașca (*Tubă pripită, cu 99 de junghiuri, Nu junghiă, Nu cuștă, Nu îmbinde ca șarpele, Nu umflă ca broasca, Mat Folc.*, p. 1527, *Dicț. Acad.*, II^{VI}, p. 476) unde se arată că cuvântul este „cu înțeles neprecizabil” pare a avea înțelesul de a „încolăci”, „a cuprinde prin încolăcitură” și s-ar putea derivă din germ. *umbinden*

Împilă și împili.

S. Pușcariu, în *Revista filologică*, II, pp. 66—71, face un interesant studiu asupra acestor două cuvinte, pe care le consideră de unul singur (cf și *Dicț. Acad.*, II, pp. 505—506).

Arată mai întâi explicările care s-au propus, socotește etimologia **impillare* plauzibilă negăsind alta mai bună, și încearcă să explice din ea deosebitele sensuri ale lui *împilă* și *împili*.

Ar fi prea lung să urmăresc din acest punct de vedere mersul ideilor din articolul lui Pușcariu. Și nici nu este nevoie să fac acest lucru dacă voiu putea da altă explicare, care va arăta că punctul de plecare al lui Pușcariu este greșit.

Rețin numai următoarea prețioasă mărturisire: „De ce n' am primit în Dicționarul meu etimologic această etimologie? Fiindcă aveam simțul că *împilă* nu este un cuvânt popular, ci o vorbă savantă. Pe atunci nu apăruse Dicționarul lui Tiktin până la litera I, încât nu știam că il găsim și în Biblia de la 1688¹⁾” (p. 67). Pușcariu recunoaște acum că s'a înșelat și că avem a face cu un cuvânt popular. Totuși adaugă: „Cei mai mulți dintre noi l-am învățat în școală sau din lectură. Cuvântul neavând o familie în limbă — căci legătura lui etimologică cu *piuă* nu se mai simte — ne face să-l clasăm între vorbele cărturărești Poporul — cel puțin în sensul curent — nu-l întrebuiuțează, doavadă că în fișele strânse pentru Dicționarul Academiei nu e nici una din literatura populară, ci aproape toate din scriitorii sec. XIX-lea. Din această cauză, o formă * *închilă* în regiunile care rostesc *chiuă* (= piuă) nu există, fapt care de asemenea ne face pe noi, cărturarii, să-l considerăm de neologism. Varianta *împila* (cu i inițial, ca *indica*, *introduce*, etc.) pe care o găsim la cei mai îngrijiti scriitori, ca C. Negruzzi, Eminescu și a, dovedește că ei își simțeau cuvântul ca neologism” (p. 67).

Dar în exemplul *fân încilat* (I. Ghica, *Scrisori*, p. 543—544) putem avea rostirea dialectală a lui *închilă*, ceea ce ar dovedi că acesta a existat și există. Același lucru-l do-

¹⁾ Exemplul e din Psalm 56, 8 *Mi-au împilat susțetul mieu*, în textul grecesc *κατέκαμψαν*, de la *κατακάμπτω*, „strâmb, apăs în jos”. Traducerea aceasta a rămas și în textul Bibliei din 1914, pe când psaltilorile cele mai vechi au „zgârciră” (Scheiană) sau „deșelără” Hurmuzaki N.A. — Din I. A. Candrea, *Psalt Scheiană*, etc., vol. II, p. 381 și 512 putem găsi că formele din urmă sănt traducerea formei corespunzătoare a slavonescului *չլաշտի*, „a îndoi” N.D.

vedește și se înkălă, pe care-l întrebunțează bătrâni și femeile în Muscel (vezi mai încolo). *Împilă* este un cuvânt popular, dar nu prea vechiu, din epoca când Turci și Greci își întinseră stăpânirea și asupra principatelor românești născut prin derivate și hiperurbanizare din *chilă* și „măsură de bucate”, „banijă”, „obroc”, „Kila” (Getreide, Kornmaß), și „vechiu bir în chile”, „Art Abgabe in Kilas” (< m-gr și n-gr κοῖλον, cf și turc *kile*, vulg *k'ilo*, s-cr *kila*, bg *kul*, alb *k'le*, la Tiktin, DRG, 339 și Berneker, SEW, I, 504¹) și însemnând la origine „împovără”, adăpost concret (prin punere de *chile* pe cal, cf și *întărniță*, *înșeuă* și *înșelă*, etc), adăpost figurat.

Hiperurbanizarea nu este nici mai veche, nici mai nouă decât cea a lui *bifui* (Cantemir, *Ist ierogl*, 205) = *ghifitui* (*Dicț Acad*, II, p. 257), despre care am arătat în *Dacoromania*, I, pp. 316—317, că derivă din germ. *Gift*²). Aceasta ne-o dovedește clar următorul exemplu scos din Neculce: „Acesta s-au făcut și într'această iarnă 7245; și erau multe nevoi pre acele vremi și în Moldova, bogate nevoi, care cu condeiul meu nu pot să lungescu cîverturi, hărtui, văcăriță, pile (chile), ialovițe, grele podvozi de fân, de lemn, fiind oastea turcească aședzată la Cartală, la Dunăre, de aui iernat, căt se miră și Domnul și boierii ce or face să poată plini toate poroncile împăratești (Let¹, II, 432, Let², II, 392, Neculce mai are de două ori forma *chile* Let¹ II, 426, Let², II, 387 și Let¹ II, 432; Let², II, 392).

Chilă, fiind un cuvânt de circumstanță, a dispărut astăzi din uz, iar din pricina aceasta *împilă* a rămas fără sprijinul, necesar și nu se pare nou. Cât privește evoluția sensurilor

¹) Aceasta poate fi mai veche. În Ungaria *chila* era cunoscută ca „mensura frumenti, capiens duas metretas Posonienses”, „Kubel” încă din secolul XVI, cf *singula kyla tritici* a 1573, 40 *kila hordei* a 1577 (Szamota-Zolnai, *MOKSz*, 497, exemple ungurești ulterioare vezi la Szarvas-Simonyi, *MNySz*, II, 305). Se întrebunță și la încărcarea corăbulor (cf Velledits Lajos, *Magyar Nyelv*, XII—1916, p. 236).

²) Cf și *pisced* = *chișcă* < slav *kuška* „Darm”, rut „Leber-, Blutwurst” (Tiktin, DRG, 345), în ținutul Năsăudului, etc.

trebuie să pornim de la cel concret (*Dicț. Acad.*, II, 506, zice „special”) privitor la cal, pe care se transportau *chilele*.

Cal împilat a trebuit să însemneze la început „cal împovărat cu chile de bucate”, căruia i se „îndoia” spatele din pricina greutății (cf. și *întărnișat*) Figura din cel dințău exemplu pe care-l avem (Biblia de la 1688, ps. 56, 8) se rapoartă tocmai la cal, cum arată traducerile din psaltilor vechi (*deșelară*, *zgârciră*)

Calul încărcat cu poveri abia se mișcă, e împiedecat. Altfel este, firește, *un cal ne'impilat, când îi pune bunul călăret frâul în gură* (Gorjan, *Halima*, IV, 120)

Calul poate fi împiedecat însă și prin alte mijloace decât „încărcarea” sau „împovărarea” cu *chile*; astfel prin „apăsarea” în jos a capului, care se leagă de un picior dinainte ca să nu poată fugă (cf. *chiostec*, *păivan*, *răvan*; *în buestru*, etc., ap. V Bogrea, *Dacoromania*, III, 811—812; *buestru* ap. G. Giuglea, *Dacoromania*, II, 372—373; S. Pușcariu, *ibid.*, 683—686) E ușor de înțeles că, după dispariția *chilei*, verbul *împilă*, care și-a pierdut astfel familia, a ajuns să ia acest sens „special” de împiedecare a calului, care are o extensiune geografică destul de mare, explicabilă prin negoțul de cai Totuși centrele de iradiere sunt Principatele, cum se vede clar din datele culese de Pușcariu din răspunsurile la chestionarul „calul”, și adecajudețele Dâmbovița, Prahova, Dolj și Muscel, apoi Ardealul sudestic, dar cuvântul se aude și în alte părți, de exemplu în jud. Someș. Înțelesul este destul de precis: *se împilează calul când i se leagă capul de un picior de dinainte, „când se forțează să stea cu capul în jos”*. E deci vorba tot de o „apăsare” a capului

Chilele s-au putut întrebuiță și la „îndesarea” său „apăsarea” fânului. *împilat*. *Fânul era dus și aruncat într'o groapă adâncă și, când se facea grosimea fânului de două sau trei palme, se așezau peste dânsul scânduri, pe care se punea după aceea bolovani de piatră și orice alte greutăți, de apăsă fânul.. Acesta se numește fân încilat* (Ghica, *Scrisori*, 543—544):

Din acest sens concret s-au născut sensurile figurate din exemplele · *Soarta-mi împilează viața la pământ* (Pann, ap. Tiktin, *DRG*) și în cel mai vechiu, citat mai sus, precum și din *căzând la grea slăbiciune și împilându-mă cu dureri complete, nu suferi bolnăvirea lenevirii meale* (Mineiul a 1776, 72 ½), unde *Dicț Acad* îl glosează cu biciuș, dar ar putea fi glosat tot așa de bine cu zgârcă, deșelă, etc., ale vechilor psaltriști

Din sensul de „bir în chile” „Art Abgabe in Killas” al lui *chilă* s'a desvoltat „sensul cel mai obișnuit” în scrierile literare de „a împovără peste măsură (cu dări), a apăsă, a asupră, a oprimă (pe cineva, un popor, o țară)”. Am arătat pricina pentru care cuvântul nu s'a ivit înainte de secolul XVIII și, când s'a ivit, s'a ivit în Principate Prezența cuvântului în Lexiconul Budan se explică prin faptul că autorii acestuia urmăresc scrisul din Principate. Exemplele din *Dicționarul Academiei* sănt deosebit de instructive din acest punct de vedere; două din ele au chiar, alături de *împilă* pe sinonimul *împovără, apăsă sau pe povară*

Din acest sens s'a desvoltat cel neobișnuit de „a combate, a disprețui”: *Pompa cea din afară* (= luxul extern) să *împilează de filosofii cei strașnici* (Marcovici, D 139).

Se va ridica poate obiecțiunea că lămurirea lui *împilă* nu este desăvârșită fără cea a lui *împili* (*împili*, *încili*, etc.) cu care-l tratează împreună Pușcariu.

Socot pe *împili* cu totul alt cuvânt Pentru a-l explică pornesc tot din lumea animalelor. Mă gândesc la exemplele *Un copil, un animal, din necăutare, rămâne împilit=* tot mic, necrescut (Liuba, Banat). *Jita* (= vita) *se'mpci-lește* = nu crește din pricina că e rău nutrită, rămâne pipernicită, (în)chircită (Zagra, j. Năsăud; j. Someș). *A fi împilit* înseamnă propriu zis „a fi numai pielea și oasele”. *A se împili* ar putea fi deci un derivat (cu assimilația lui -ie- la -i- următor) al lui *piele* (cf. neap. *pellende*, „mager” ap Meyer-Lubke, *REW*, p 473, nr 6377 s v. *pellis*, nu văd clar însă legătura dintre arom. *pilios*, „pi-

pernicit”, „(în)chircit” și *k'ale*, *k'iliță* *k'iliuță*, *k'iliț*, *k'iličă*, întru căt am așteptă mai curând * *k'ilic̄os*; totuși ea nu este exclusă, cf ac plur gr. πέλλας „peaux”, πελλο·ράφος „pellarius” ap. Boissacq¹⁾, 763)

Prin extensiune întrebunțarea cuvântului *împil* a putut fi trecută de la animale și la plante, care pot fi și ele împiedicate în creștere prin deosebite împrejurări: *De vor fi ploii multe pe vremea săpatului cucuruzul îngălbenește și împileaște* (Economia, 41) *Împilită-i varba'n cale, c'o calcă mulți în picioare* (Rev-crit-lit., IV, 144)¹⁾

Împujaică

Dicț Acad., II, 530, dă verbul *a se împujaică* cu sensul de „a se întrece, a se luă la întrecere, a rivaliza” (Zagra, Năsăud, com Corbu) și locuțiunea „a se da pe întrecute” (com. N Drăganu, tot din Zagra) și adauge „Etimologia necunoscută (cf rus *pužati* „a băgă frică în cinevă, a intimidă”, rut *pužati sja* „a luă la goană”, *pužak*, *pužalo* „codoriștea biciului”)

Cred că trebuie să pornim de la o formă slavă (rut, rus) **po-žel'kati* din *želati*, *želēti* (pentru -k- cf n-slov *želik* „lustern”, *želčen* „begierieg”, precum și *žalkovati* < *žaliti* „moeror”, care ne-a dat pe *jalcui*, *jełcui* = „jălui”) Pentru sens cf lit *želovati* „eifern” O aton din *po-*, care n'a mai fost simțit ca prefix, a putut trece în -u-

¹⁾ Citez în acest loc și verbul *cel* (Vale, jud Sibiu), cu varianta *ciul* (Valea Someșului, Năsăud), cunoscut de *Dicț Acad.*, t I, fasc II, 275, numai din comunicările lui Ittu, cu sensurile 1 (despre plante) „a se ofili, a se veștejă repede, ca și cum ar fi fost opările” *Uite, s'a celit scumpia de căldura asta, și z (despre lemn) „a începe să putrezească, a se bârzo î”*, despre care se spune: „Poate, același cuvânt cu *ciul*” Să nu fie mai curând o rostire nordică, ajuns în careva chip la Sibiu, a lui *ofel*, *ofił* sau chiar a lui „*împciel*, *împcił*”? (Observ că nu cunosc de la Năsăud pe *ciul* cu sensul dat de Ittu, iar *ofił* are acolo forma *oğıl*, *uğıl*, < *ovıl* = *ofił*)

Împulăi,

Dicț. Acad., II, p. 530 dă pe *împulăi* cu sensul de a strigă pe cineva din depărtare cu „pu” (Zagra, com. I. Corbu), „a alungă cu urlete” (P. Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*)

Se adaogă o etimologie propusă de mine. Probabil, contaminare între strigătul **pu** și strigătul **tuluoiae** „tulai”. Să derivat apoi un verb cu pref. **în-**.

Nu mai cred în această etimologie. Mai curând trebuie să ne gândim la un radical slav, care ar putea fi compusul cu prefixul *po-* al lui *laž*, *lažati* „*ълажетъ*” (cf. rus. *лају*, *лајати* „bellen, schimpfen, schelten, schmahren”; rut. *lažaty*, idem, s-cr. *lažem*, *lažati*, bg. *laž* „belle”, etc., ap Berneker, *SEW*, I, 687). Ne mai simțindu-se compus, -o- aton din prefixul *-po-* s-a putut schimba în *-u-*, contribuind la aceasta și apropierea de interjecția **pu**!

Îneondură (îneondoră); înciondură.

Dicț. Acad., t II, fasc. VIII, dă verbul *a (se) încondură* cu sensul de „a (se) încălță în conduri” (*Pe glezne goale îl tare rugu pentru picioare încondurate*, Delavrancea, ap. Tiktin, *DRG*) și f i g. „a se umflă (în pene), a se mândri” (*(Armăsaru' să 'ncondură și necheză pe lângă fomei, Graiul nostru*, I, 71; *Salupele, cu două pânze, alunecă, să întrec ca lebedele, când își încondură aripele și vâslesc adânc cu picioarele lor cenușii*, Delavrancea, V. V. 161), derivându-l din *în + condur(i)*.

Derivarea se potrivește pentru exemplul întâi, dar nu se potrivește pentru cele două din urmă, în care se afirmă că ar avea sensul figurat de „a se umflă (în pene)”, „a se mândri”.

Sensul din urmă face parte din terminologia animalică, în special a calului, cf., afară de exemplul al doilea, și *înainte de a-i scoate în targ, în spală, îi țăsală, le împletește țopuri (plantici frumoase) în coamă și coadă și-i plimbă*

prin târg, în fața cumpărătorilor, strângându-i în zăbale ca să se'ncondoreze și astfel să pară mai chipeșî (S. Pop, *Dacoromania*, V, 81; pe p. 205 *încondora* se explică „a se arăta bine în târg”), iar verbul — omonim cu celalt —, căruia-i aparține, corespunde ungurescului, cunoscut și în Secuime, *kandar-*, *kandargat-* „a învârti, a sucî, a mișcă încocace și încolo (părțile trupului: coada, capul etc)”, *kandarit* „a porni, a da drumul, a mișcă”, *kandarász* „a împinge, a depărtă, a înlătură”, *kandarod(ik)* „a se învârti, a se sucî” (Szinnyei, *MTsz*, I, 1033). E vorba adecă de „mișcările” și „învârtiturile” neastămpărate pe care le face „animalul strâns în zăbale”, etc în urma căroră apare vioiu și „chipeș”, iar nu de vreo împodobire a picioarelor sau aripilor acestuia cu *conduri*.

S-ar putea chiar ca și *a se (in)chiondoră, a se (in)chiondori* (de-aici *închiondorat, chiondoreală, chiondorîș*) „a se uită la cineva posomorît, încruntat, chiondorâș” (*Dicț Acad.*, t II, fasc VIII, p. 583) să derive din același verb unguresc, care (+ *csavar*) mai are variantele *csandar-, csandargat-, csandarit-, csandarog-* (cf Gombocz-Melich, *METSz*, 841), dacă sensul original al acestei forme (apropiate din punct de vedere formal și semantic de *chior, a se chiorî, chiorîș*, cf Tiktin, *DRG*, 342) s'a raportat la „învârtirea” sau „înholbarea” ochilor, făcută deodată cu „rățoarea” omului care privește: *să nu ne închiendorîm că la că pentru nimicuri*, Jipescu, ap Tiktin, *DRG*.

Încușlui (încușlui).

La baza verbului *a se încușlui (încușlui)* „a intră în relațiuni de amor”, „a se nădăvi”, „a se îngurlui”, „a se încuibă”, „a se cuibărî”, nu trebuie să căutăm ungurescul *kozel* „aproape” (*Dicț. Acad.*, t. II, fasc VIII, p 612), care și-ar fi păstrat pe -z- (cf ung. *koz* > *chiuz, chiuză*, etc), ci pe *gúzslík, gúzsol* „a se sucî ca gânjul”, „a se face gânj”, „a se gânjului” (Szinnyei *MTsz*, I, 736), cu c

în loc de *g* ca și *cujba*, etc., cf. legă, înnodă, înciotă, înlanțui, etc.

Inoc, Inue

Prezența în Ardeal a unui „vir nobilis Comes Bozouck filius Inok” (Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, I, 222 și 223, a 1302), care dăruiește „villam suam Bozna” (*Bazna*, ung *Bázna*, săs *Baassen*) „in comitatu de Kukullu”, ne lămurește definitiv originea dintr'un nume de persoană a lui *Inoc*, ung *Inakfalva* (j. Turda, aproape de Vînț), pe care G. Weigand, *Balkan-Archiv*, I, p. 13, îl consideră unguresc și-l traduce prin „Sklave”, „Horigendorf”, probabil fiindcă se gândește la un ung *inas* „ucenic, fecior din casă”. Într'adevăr însă ung *inas* a dat românește *inaș*.

Recensând scrierea lui Weigand, în *Dacoromania*, IV, p. 1131, eu aduceam această numire de localitate în legătură ori cu turc. *ynak*, *inak*, *inax* *inay* 1. „herrlich, schon”, 2. „Freund”, primit în limbile fino-ugrice, inclusiv cea ungurească, ca nume de dignitate și persoană¹⁾, ori cu rut, bg, srb, pol *junák*, ceh *junoč*, *jnoch* < *junž* „tânăr”, „nou”, care se întrebunează des în toponimie.

Având în vedere cele citate mai sus, precum și faptul că *Inok* se găsește ca nume de persoană și topic și în alte părți (a. 1310: *Inok*, nom. viri, Mon. Strig., II, 620, a. 1232: „terra *Inok*, que eodem modo Craco dicitur”, Wenzel, VI, 505, a. 1282: „Ketlitzen de *Inoch*”, Fejér, V, 3, 148; *Inakfolde*, Csánki, III, 612, în com. Sopron; *Inaktelke*, ibid., V, 361, = rom. *Inuc*, j. Cluj²⁾), fără îndoială că pentru a explică pe *Inoc* (j. Turda) și *Inuc* (j. Cluj) trebuie să pornim de la numele de persoană *Inoc*, fie că ne-am gândi la o origine turcească ori slavă a acestuia.

¹⁾ Cf. Gombocz, *Magyar Nyelv*, XI—1925, p. 435—436

²⁾ Id., ibid.

Lepădă.

În *Dacoromania*, I, pp. 220—222, regretatul E. Herzog a arătat obiecțiunile de ridicat împotriva etimologiei *le-pădă* < 1 a p i d a r e, pusă în circulație încă de Lex Bud a) vocala -e- > -ă- aton (-ea- > -a- tonic) din radical, nu numai în arom., ci și în d.-rom. (în textele cele mai vechi pretutindeni numai -e- și -ea-), b) sensul verbului latin nu este „Steine werfen”, „werfen”, ci „mit Steinen bewerfen”, „steinigen”, iar de-aici trecerea la „werfen”, „abwerfen”, etc., este mai greu de explicat.

A propus deci înlocuirea acestei etimologii cu *1 i q u i d a r e din 1 i q u i d u s, -a, -u m, arătând posibilitatea trecerii lui -qu- în -p-, iar pentru sens pornind din exemple ca *Apa h̄impede până nu vei vedea, cea turbure n'o vei lepădă* (Damé)

Împotriva acestei etimologii, admise de unii (W. Meyer-Lubke, *ZRPh*, XLIII, 230, S. Pușcariu, *Dacoromania*, V, 483), s'au ridicat și obiecțiuni (G. Weigand, *Balkan-Archiv*, II, 260, Gamilscheg, *ZRPh*, XLII, 240, L. Spitzer, *Dacoromania*, IV, 645 și u.).

Herzog, apărându-și punctul de vedere, a încercat să-și întemeieze și mai mult etimologia în *Dacoromania*, V, pp. 483—494, citând pentru partea semantică de o parte exemplul dat din Câmpulung a 1639 pe care i-a comunicat V. Bogrea „Deci am pus de au bătut clopotul și s'au strânsu și tineri și bătrâni, și le-mă pus zi oroșanilor că să lepede banii acestor borari, eră ei n'au putut căpăta banii, să-i dee de pre acele vaduri, ci s'au împăcat și s'au tocmit” (N. Iorga, *Studii și documente*, I—II, p. 276, Nr. VII), pe de altă parte paralela foarte ademenitoare a latinului *fundere* (cf. *sacos nummorum effundere*, fr. *verser*, it. *versare*, rom. *vârsă*, etc.), și: *Apa h̄impede până nu vei vedea, cea turbure n'o vei lepădă* (Damé)¹⁾

¹⁾ Cf. și *Când însetează curtea ta, Apa'n drum n'o lepădă* = „Să îngrăjim mai întâi de ai noștri” (Zanne, *Prov.*, III, 586)

Într'adevăr însă, cum vom vedea mai încolo, în amândouă cazurile avem a face cu sensuri ulterioare în exemplul întâiu însemnând „a da”, iar în al doilea „a aruncă”, „a zvârli”. Pentru cazul al doilea sensul de „a vomită”, „a vomă”, „a vărsă”, „a boră” al lui *lepidă*, atestat de Viciu, *Glosar*, din Bucium, nu dovedește prea mult, fund un decalc al ungurescului *hány- „aruncă” și „vomă”*.

Atât faptul că acest cuvânt se găsește numai în limba română, iar în celealte limbi românice lipsește, cât și acela că explicarea lui întâmpină greutăți la derivarea din *l e p i d a r e* și din **l i q u i d a r e*, ne îndeamnă să ne gândim la altă etimologie, și anume la un cuvânt de origine grecească intrat în latina balcanică, care are -e- în radical. Acesta trebuie să fi fost **l e p i d a r e*, derivatul lui *l ē p i s*, -i d i s, acuz -i d a, cu forma sec *l e p i d a* - a e „die Schuppe”, lat „squama” (cf gr. λέπω „a curăță ceva de coajă, solz (pește), piele”, „écaler, écosser, peler”, λεπίς, -ιδος „coque, coquille, écaille”, λεπίδω, λεπιδοσθαι „a se curăță de solzi, a se jupoia de coajă”, „s'écailler”, λεπιδός, λεπιδῶ „fac cevă solzos, solzesc”, „couvrir d'écaille, rendre écailleux”, ἀπολεπίδω „écailler”, ἐκλεπτόω „monder”) ¹⁾

Cuvântul latinesc este înrudit de o parte cu gr. λέπρα, cunoscuta boală de piele, pe care am luat-o și noi cu acest nume, de altă parte cu lat. *lēpidus*, -a- um „charmant, gracieux, joli” (cf gr. λεπτός, adj vb al lui λέπω, „dépouillé de sa pellicule” „mince”, „grêle”, „petit”), *lēpos*, -ōris „grâce, agrément, séduction” (Fick, I, 536; Walde², 422, § u; Boisacq³, 569—570) etc. Din *l e p i d a* a trebuit să se formeze verbul **l e p i d a r e*, care a putut să ne rămână din formele accentuate pe desinențele personale (cf *vărs* în loc de *viers*, după *vărsă*, *arăt* în loc de *arăpt* < **arrectare*, după *arată*, etc vezi Pușcariu, *Dacoromania*, V, 772), formele accentuate pe -e- trebuind să dea -ie-, cf *iau* < *lēvo* alături de *luām* <

¹⁾ *Lepida* se găsește și în bulgărește și înseamnă „custură”.

levamus, *aiept* alături de *aleptà*, *aleftà* < *allectare*, *vert* > *liberto*, *repure* < *leporum*, etc)

La început *lepădă* a trebuit să însemne „a năpârli” (mai probabil din v.-bg *na + perliti* (*prliti*) „a pârlî puțin”, decât din v.-bg *pero* „penna”, Cihac, II, 251, deși Tiktin, *DRG*, 1034, se îndoiește în această explicare), despre piele, păr, pene, „die Haut, Haare, Federn wechseln, mausern, sich haren, hauen, se déplumer, muer, peler, perdre son poile, depiler”. Într'adevăr, cum putem constată din cele mai multe dicționare și din texte populare, sinonimul lui *năpârli* este *lepădă*. Vitele își „leapădă” primăvara părul cel vechiu de iarnă, „năpârlesc”, și capătă altul nou; paserile își „leapădă” penele, șerpii își „leapădă” pielea, etc (cf. Păsculescu, *Lit pop*, Herzog, *Dacoromania*, V, 487, în Marginea, etc.). Citez numai proverbul *Lupul își leapădă (=,,schimbă, lasă, părăsește”) părul, dar năravul nu (ba)* (Zanne, *Prov*, I, 519).

Acest sens pare să fi fost sensul original și la Aromâni. Însuși Herzog citează din P. Papahagi, *Basme aromâne*, două exemple interesante din acest punct de vedere. *Curcubetă ș'alipidă coaja di Curcubetă năparti și te s-ță veadă ocl'il?* *Aleptul aleptilor și șonile a șonilor năs eară* (132/15), *Seara ș'o alipidă k'alea de capră* (206/37).

„Lepădarea” deci să raportat de la început la ceva ce-i aparținează ființei celui ce o facează, ca și originalul grecesc (solz, piele, coajă, etc). Această caracteristică a sensului și-a păstrat-o *lepădă* și când prin extensiune a luat alte sensuri, alături de acel de „a năpârli”, d. e. pe „a avortă” (cf. bg. *fürljam* „jeter” și „avorter”; alb. *štjet*, *štir* „werfen”, „schleudern” și „eine Fehlgeburt machen”, ung. *elvetél*, idem, despre animale). Fătul, înainte de naștere, face parte din ființa mamei care-l „leapădă” când îl naște înainte de vreme dintr'o pricină oarecare.

Dacă nu altfel, aparținerea trebuie să se rapoarte cel puțin la îmbrăcămîntea lipită de ființa noastră („desbrăcarea” și „părăsirea” sumanului, paltonului, cojocului,

opincilor, cămașei, izmenelor, cioarecilor, rasei, cușmei sau căciulei, etc), la ființe care sănt legate de noi sufletește („despărtirea” de muiere”, „părăsirea” ei; a părinților și a copiilor, a prietenilor, credincioșilor, etc , cf *de-ș va lepădă muierea*, *Prav*, 1123 ; *lepădatu-i-ai când măriră-se Coresi*, Ps 72/18 , *lepădară-se de părinții lorū*, ib , 77/57, etc), iar figurat la credință, lege, călugărie, funcțiune, etc. Chiar și „a lepădă ancora” sau „veatrile” din vechile noastre texte, „a lepăda apa din vas”, „a vomă” intră în această categorie, întru cât e vorba de părți ale corabiei și cuprinsul vasului și al stomachului. De asemenea „lepădarea” pieptenului, cuțui, etc ascunse în sân, în povesti pentru a ridică o piedecă în calea urmăritorului „Lepădarea” muierii, credinței, călugăriei, funcțiunii, etc , înseamnă „părăsire”, dar când ești forțat să o faci, înseamnă „destituire” (cf. *să-l leapede den preoție*, *Prav* , 181)

„Lepădarea ancorei” este în fond o „aruncare”; chiar și la „desbrăcare” de obiceiu „se aruncă” hainele E ușor de înțeles deci că *lepădă* a luat și sensul de „aruncă” (cf a *lepădă grâul în mare*, a *lepădă sorțile*, etc în textele vechi, etc) Firește în acest caz reflexivul lui *lepădă*, ca și cel al lui *aruncă*, poate însemnă „a se grăbi” (cf *(a)zvârle-te, aruncă-te până la noi!*; *repezi-te la mine, țipă-te la el!*) Așa îl găsim în arom *me aleapădu* „îch eile”, *se-alipidără tu foc* „se aruncă în foc”, *se-alipidă tu furi* „dete năvală în hoți”, etc.

Altă dată această „aruncare”, „lăsare” ajunge să însemne numai „a lăsă”, „a pune”, „a așeză”. Găsi vreme să *lepede ș'un cofael de vin în preajma unor oameni trudiri și insetați* (M Sadoveanu, *Zodia cancerului*, București, 1929, I, p 32), ori *Acele brațe beizade le lepădă trudite în lungul trupului* (id , ibid II, p 177)

În sfârșit tot din „aruncă”, „zvârlă” s'a desvoltat și sensul cel mai general al lui *lepădă*, anume de „a da”, nu numai banii, ci orice. Citez, alături de exemplul să *lepede banii acestor boari* (a 1639, N Iorga, 1 c), și de —*Banii n'ajung, Măria-ta Iată, mâni e veselia cea mare*

și trebuesc puse pe mese alte bucate și vinuri, mai multe decât până acum — Să se spie De ce v'am rânduit? De ce v'am lepădat bani? — Mai trebue, Măria-ta (Sadoveanu, o. c., II, p. 227), încă două exemple, care ne dovedesc clar că în acest caz nu ne putem gândi la *l i q u i d a r e „a vărsă”, ci la „a dă” în general — Hatmane, dac'ar fi fost cevă într'adevăr aşa de rău, mi-ar fi lepădat vesteau cum ar intrat și n'ai fi așteptat nici o clipă (Sadoveanu, o. c. I, p. 117); Nimene să nu-i lepede cuvânt, până ce va hotărî asupra lui Divanul judecății (id, ibid, I, p. 181) ¹⁾

Ochelar, ochier.

Fonetismul lui *ochelar* (*ochelaru*), plur. *ochelari* și „Brille”, 2. „Scheuklappe”, „Scheuleder” (cf. Tiktin, *DRG*, 1075) ne arată că mijlocitorul, care nălădat din lat.-med. *oculare* sau *ocularius* „Augen-”, a fost limba săsească, care are în Reghin forma *Aklăr*, iar în Bistrița pe *Okelăr* (forma glumeață *Otjelăr* pare a fi reprimată din românește), cum atestă *Siebenburg* sächs *Wb*, nu cea polonă ori ungu-rească (cf. pol. *okulary* la Tiktin, *DRG*, ung. *okulár*, *okuláre*, *okorláre*, *okula*, la Szinnyei, *MTSz*, II, 6) ²⁾; cf. săs. *pökert* „Theer” < *păcură* (I. Brenndorfer, *Román (oldh) elemek az erdélyi szász nyelvben*, Budapest, 1902, p. 40), *Ku-*

¹⁾ *Lepădă* este întrebunțat foarte des de Sadoveanu în scrierea citată și în alte sensuri până ce va lepădă demonii pe care-i are într'însa (II, p. 200), Am lepădat din mine tot veninul pe care mi l-a dat să-l beau! (II, p. 240), n'am lepădat nici o oală cu care m'a cinsti răzeșul (I, p. 81—82), Când ajungem la corabie, numai le lepădăm în mareea și gata (II, p. 191), Văzând că mi se pune în mâna cuțit ca să belesc fara, l-am lepădat (I, p. 228), Parcă era supărărat pe ei, aşa-i răsucea, și trăneau și lepădă [pe răzeși și mazili] (I, p. 126), să-i primească și să-i ducă să-i lepede undeva, într'un ostrov la Crit, ori la Chipru (II, p. 187) lepădând tot, îmbrăcămintele, podoabe și bani, spre a se ajflă gol (I, p. 99), și mă-nitorc înapoia că ou putea mai de grabă, nu atâta ca să dau lui beizade veste, căt ca să leapăd toate de pe mine și să mă'ntind la pământ (II, p. 167)

²⁾ În ung. cuvântul este cunoscut încă din secolul XVI în forma *okulár* (cf. Szamota-Zolnai, *MOKSz*, 707)

keruz, Kukeruse < cucuruz (A. Bena, *Limba română la Sașii din Ardeal*, Cluj, 1925, p. 22), *gesoketit < socotit* (Brenndorfer, 20), *kokeschatisch „buckelig” < cocoșat* (id., 29), *kokesturk „Storch”* (id., 29 și 61); *kəmuarə < comoără* (G. Kisich, *Nosner Wörter und Wendungen*, 87 și Bena, 22); *Bukerescht, Bukeresch, Bukerest* (Hurmuzaki, XI, 789, 831, 880, etc.), și a (vezi și celealte exemple pe care le-am adunat în *Dacoromania*, IV, p. 131)

Ochier (rostit și ocier) (jud. Năsăud) este o formățiune românească din *ochiu*

Opșag

În lucrarea sa *Újabb szempontok és adatok a román nyelv magyar elemeinek kutatásához*, Adalékok a román nyelv székely-magyar eredetű szavaihoz (extras din *Székely Nemzeti Múzeum Emlékkonyve*), p. 5, dl Dr A. Bitay se ocupă, între altele de cuvântul *opșag, -uri* „polojenii” și de *poșegos* „glumeț”, pe care le cunoaște din A. Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale*, Blaj, 1899, p. 46, și din titlul cărții lui Ioan Pop Reteganul *Opșaguri*, Cât cioplite, cât pilite și la lume împărtite, Gherla 1897. Pe cel dintâiul îl derivă din ung *kópéság*, cu pierderea lui *c* inițial confundat cu prepoziția *cu*, iar pe al doilea îl aduce în legătură cu *şagă* (cf. v.-bg *şega* „scurrilitas”, bg *şega* „Scherz”, ap Miklosich, *EtWb*, 338).

Intr'adevăr însă ung *kópéság* ar fi trebuit să dea românește **copeșag*, **copișag*, **cupișag*, iar dacă ar fi intervenit etimologia populară pentru a vedea în forma din urmă prepoziția *cu*, numai **pışag*, în nici un caz însă **opışag* > *opșag*, căci -o- aton din *kópéság* trebuia să se schimbe în *u* pentru ca începutul cuvântului să fie confundat cu prepoziția *cu* și apoi să dispară, dar în *opșag* avem pe *o* (cf. *dușegubină* din [faptă, vină] **dușegubină* > *de şugubină*. apoi *şugubină*; *umbilicus* > **umbulicus* > **umburic* > **unburic* > *buric*, etc.). Cât privește pe *poșegos*, acesta, cu toate că Viciu îl re-

produce întocmai și în *An. Acad. Rom.*, t. XXIX—1906-907, p. 127, după ediția din Blaj, 1899, a *Glosarului de cuvinte dialectale*, p. 46: *pologenii*, și *opșaguri*; sinon = sfătoșii: „Atâtă *pologenii* spane N. de te *pocozăști* de el” = te miri. „Cela-i om *poșegos*, numai de opșaguri” bun (Reteag, Someș), pare a fi o simplă greșală de tipar în loc de *opșegos*, derivatul lui *opșag*, deci nu are a face nimic cu *șagă*. Aceasta ne-o dovedește aproape fără îndoială forma *o-*
șegos „glumeț”, dată din Sălaj de *Şezătoarea*, XXXVI—1928, p. 149.

Dar să ne întoarcem la *opșag*.

I. Pop Reteaganul nu ne lămurește nicăieri în lucrarea sa ce înțelege subt *obșaguri*, pe care și le alege ca titlu. Din conținut, putem vedea că e vorba de anecdote privitoare la Țigană, Secui, Armeni, Sași și Evrei, versuri glumețe privitoare la oameni însurați rău, fete bătrâne ori leneșe, bețivi, etc., unele copiate după manuscrise vechi (dintre acestea este deosebit de interesant ca limbă „Versul Sașilor”, care redă admirabil limbă Sașilor din Bistrița, „hamliș oraș a nost”).

St Pașca, *Glosar dialectal*, București, 1928, p. 237 (45) dă forma *obșag*, s-a, cu sensul „răutate, invidie” după o comunicare a lui C. Reboreanu din Bistrița. Acest sens este, evident, ulterior.

La origine *opșag* înseamnă deci „glumă” (uneori răutăcioasă, de-aici „invidie”) sau, mai bine, „vorbă de clacă” pe care Tiktin, *DRG*, 370, o traduce cu „zweckloses, unnutzes Geschwätz”. Daț fiind acest sens, este evidentă etimologia, care, la prima vedere, nici se pare cu neputință de găsit, deși înfățișarea cuvântului ne trimit la limba maghiară.

Cuvântul nostru este adecă unul dintre puținele cuvinte ungurești primite în forma de plural¹⁾, derivând

¹⁾ Cf *hárdúr* (pol. slov., rus., rut., s-cr. *hájdúk*, slovac. *hažduch*, ceh *hajdúk*, *hejduk*, bg *hajdúk*, *hajdut*) din *hajdúk*, plur. ung. *hajdú* (Berneker, *SEW*, 375) tipic „gheată” din *cipők*, plur ung. *cipő*, idem; *vándroc* < plur *vándorok* al lui *vándor*. *Mojn, merg vándroci la jard*

din pluralul *hopsák* (*hapsák*) al lui *hopṣa* (*hapsa*), care-iarăși a fost primit, după părerea d-lui Lacea, din rom *obște* (< v -bg *obiști*, adj., -te, adv., -tje, subst.) și re-primit de noi în forma *hopṣă*, cum am arătat în *Dacoromania*, III, pp 719–721 (cf locuțiunea de *hopṣă*= „de clacă”, „de obște”, „al tuturor”)

Dispariția lui *h-* inițial e cunoscută și în alte cuvinte Finalul -șac al lui *hopsák* s'a schimbat ușor în -șag, nu numai fiindcă trecerea lui -c final în -g este obișnuită, ci și sub influența elementelor împrumutate sau formate cu sufixul ung -ság (> rom -șag)

Pliuhă.

Pentru *pliuhă* = vînars, rachiu, stropsală, etc (Bugnariu, *Năs*), *pliuhă* = 1, „rachiu rău”; 2 „căteă, haită” (Şez., III, 85, 5), și derivatele *pliuhău* = „pliuhă” (Şez., III, 4), *pliuhniță* = „pliuhă” (Şez., V, 117, 2), cf rut *pljuvati* „speien”, „spucken”, *pljuha*, *zapljuvica* „graue Schmeiss-Fleischfliege” (*Sarcophaga carnaria*), *zapljuvati*

(Scărișoara), ap T Papahagi, *Grai și suflet*, II, 87, *ciormoac, ciormorag*, „Kuliweizen” < ung *csormolyák*, plur lui *csormoly(a)*, cf Gombocz-Melich, *METSz*, 990–991, poate (*h*)arṭag < *harcak* = *harcok*, plur ung *harc* > rom *harță* (cf Hanes Skold, *Ungarische Endbetonung*, Lund-Leipzig, 1925, p 57 < *harc* + suf -ag), etc Pe *hădărăg*, *hădarg*, *hăddrog*, *hodorog*, care are și forma *hădărău*, Skold, p 80 și Bitay, p 4–5, îl derivă dintr'un ung * *hadaray* > *hadaró* (cf *szártat* = *szántó* a 1109, *szedech*, *scedech* = *szedő*, etc) Această derivare ar fi posibilă însă numai în cazul că pe *hădărăg* l-am fi primit înainte de secolul al XV-lea până când ține rostirea ungurească cu γ (cf Gombocz, *Mémoires de la Société Finno-Ougrenne*, XXX, 170–2 și *Magyar Történeti Nyelvtan*, II, rész, Hangtan, II, Budapest, 1926, 84–85, Melich, *Nyelvtudományi Kozlemények*, XLIV, 353, cf și XXXIV, 132, *Magyar Nyelv*, X, 155–156, etc) Dar acest lucru este greu de dovedit Mai curând putem avea evoluția inversă *hadaró* > *hadarou* > *hadarov*, *hadaroh* > *hădărău* și *hădărog*, cu schimb de sufix *hădărăg* Dar și mai probabilă este explicarea dintr'un plural *hadarók* Tot aşă și *felestioc* poate fi mai curând corespondentul metatezat al ungurescului *festelők*, pluralul lui *festelő* > *feșteleu*, decât *feșteleu* + *sveștoc*, *svitoc*, cum propuneam în *Dacoromania*, I, pp 319–320), etc

„verspucken”, — „speien”, „bespucken”, *pljuga* „garstig”, „schmutzig”, ceh *pluhati* „beschmutzen”, slov *pluhati*, idem, rus *pljugavyj*, pol. *plugawy* „schmutzig”, etc

Prihod

Prihod s-a înseamnă trecătoare peste dealuri, printre stânci (cum Liuba, și *priód* s-a, cum Liuba), și este întrebuiușat adeseori ca nume propriu în toponimie

Derivă din slav. *prihodū* 1 ἀφῆς, παρουσία, adventus, 2 redditus, 3 προσήλυτος advena

Uluì (urlui).

Uluì (în Mold și *urlui*) cu sensul trans „Jdn in Verwirrung bringen, verwirren” și refl „verwirrt werden, den Kopf verlieren”, pentru care Tiktin, *DRG*, 1675, dă o serie de exemple, fără a putea arăta etimologia, pare a fi identic cu *hulùi* „a dărâmă”, „a nărui”, „a surpă” refl „a se dărâmă”, „a se nărui”, „a se surpă”, p ext „a cădeà într'o parte” (și *hurùi*, iar din *hurùi* + *hulùi* > *hurlui*), pe care *Dicț Acad*, II, fasc V, p 419, îl derivă bine din ung. *hul(lani)* „a cădeà”

Zvârcoli (a se~)

Pentru *a se zvârcoli* „sich (kramphhaft) winden, krummen”, Tiktin, *DRG*, 1834, dând cătatele necesare, trimité la n.-slov. *zvreti*, *svrkniť* „verdrehen”, „krummen”, *svreti se* „sich zusammenziehen”, bg *vârkolest* „rund” (după Weigand, *Jahresbericht*, XIX—XX, 142), etc, adăogând că felul cum e format cuvântul ne amintește pe *rostogoli*, *rotocol* (cf și *zvâcni*, *zvârlí*, etc)

Forma cea mai veche este *vârgoli* (Dosofteiu, *V. S*, Noemv II, Maiu 9) Din aceasta s'a desvoltat subtil în influență altor cuvinte, *vârcoli*, *zvârgoli* și *zvârcoli*. Radici-

calul nu este cel propus de Tiktin, ci ung. *vergel-*, *vergol-*, „a mâna repede”, *vergelod(ik)*, *vergod(ik)* I. „a străbate cu anevoieș”, „a răsbatе” 2. „a se sbate”, „a se zbuciumă”, „a da din mâni și din picioare”, „a se zvârcoli” (*Dicț. Szinnyei, MTsz*, II, 959) În privința formei a intervenit și interjecția *zvâr!*, apoi *zvâcni*, *zvârlî*, etc

Vaide !

Întrebuițarea complementului respectiv, alcătuit cu *de* + acuzativul, ca și complementul directiv în dativ, este obișnuită după interjecția *vai!* (cf. *vai mie!* = lat. *vae mihi!* și *vai de mine!* = lat. *vae de me!*, reproducând vaetele mai multora în același timp *vai de mine și de mine!*). Cum s'a spus, d. ex. *Amar eră să fie de voi, de nu eram noi amândoi!* (*Creangă, Pov.*, 269) s'a zis și: *Și cu străjuirea voastră eră vai de pielea noastră!* (*id, ibid.*) *Tot. așa vai de el, amar de ea!* (*Alecsandri, Poezii pop.* 28/10).

În cazul că întrebuițăm dativul, durerea este încăpuită ca îndreptându-se spre persoana sau lucrul pus de complement lângă interjecție, iar când întrebuițăm complementul respectiv cu *de*, ca venind de la ele, fiind exprimată de ele, sau ca privindu-le: *Că-i amar și vai de tine* (*Gaster, Chrest.*, II, 292), *Iar ea, vai de ea* (*id, ibid.*, II, 290), *arom. vai de Nica, cum s le mulgă?* (*Weigand, Arom.*, II, 114, 71/2), etc

La exprimarea unui sentiment de durere mai intens, repetăm pe *de* fără să ne dăm seama. Prin deasă întrebuițare a acestei repetiții, cel dințâi dintre cei doi *de* a fost considerat ca alcătuind un singur cuvânt și s'a pus după el un al doilea *de*. *Vaide de toți păcătoșii, și mai vârtoșii nemilostivilorū!* (S. Pușcariu — Al. Procopovici, *Diagonul Coresi: Carte cu învățătură*, p. 41); și *vaide de omul cela ce rede* (= „râde”) în besearecă; o *vaide de omul cela ce va sparge acestu cuvântu de no-l* (= „nu-l”) va primi (*Cod. Sturdz.*, p. 15, ap. *Hasdeu, Cuv. d. bătr.*, II, 52;)

cf și p. 51 și 61, n. 31, unde se citează *văide de omul* (p. 12, 13 de 2 ori, p. 14, 15 de 2 ori), *văide de preotulu* (p. 13; Hasdieu, o c., p. 51), *văide de căsătoriul* (p. 14, Hasdeu, o c., p. 15), *văide de cela ce* (p. 14, Hasdeu, o c., p. 15), *văide omul cela* (p. 14, Hasdeu, o. c., p. 51—52), în vreme ce în redacția mai nouă a textului publicat de Hasdeu se găsește pretutindeni numai un *de*

Dl E. Petrovici îmi comunică că în Banat se aude și acum forma *văide dă mine!*¹⁾

N. DRĂGANU

II

aī

S. Pop, anchetând pentru Atlasul Lînguistic comuna Pătrova din Maramureș, a însemnat adverbul *aī*, cu înțelesul de „aici” în următoarele două propoziții sămt *aī cīva*, „sânt aici câtiva”, *p̄l̄acă drept pe-aī*, „pleacă drept pe-aici”. Acest *aī*, care se întrebunează alături de *aīciuca* și *aīcuca* — acestea două notate și de T. Papahagi în *Graful și Folklorul Maramureșului* (Glosar) — ar putea fi, în aceste regiuni²⁾, o formă scurtată din *aici*. Mai probabil însă avem a face cu păstrarea lui *hic* latinesc. Avem dar în românește:

ad + hic > aī

ad + hicce > aice (aici)

eccū—hic > acī

eccū—hicce > acice

și *aī* se rapoartă la *aice* ca *acī* la *acice*, ca arom *auā* la dacorom *auace* (*aoace*) sau dacorom. *încoā* la *încoace*.

¹⁾ Pentru repetarea lui de din și începù dracul a se ȣurà să mă par (= „opresc”) de de tăria înfricatului scaunù (Cod Sturdz, p. 122 și 123) cf cele ce am scris în *Dacoromania*, III, 698—700

²⁾ Astfel de truncheri, avem în materialul cules de S. Pop din Pătrova o *fuō* (= a fost), *nu puēem tr̄e* (= trece), o *l̄e* (= o leacă) *d̄e p̄l̄e*, *nu tr̄d* (= trabă=trebue) să *dz̄c*